- Title – व्याकरण धातुवृत्ति
- Accession No – Title –
- Accession No –
- Folio No/ Pages – २१
- Lines-
- Size
- Substance Paper –
- Script Devanagari
- Language – संस्कृत
- Period –
- Beginning –
- End –
- Colophon-
- Illustrations -
- Source -
- Subject - व्याकरण
- Revisor - x
- Author - x

1. Remarks- अपूर्ण

वीयात् नामधातोर्ह्रस्वो दीर्घो वा सो अवकावायीत् अवकवीत् विरिवाचरति वयति विवाय वियतः अ
मयीत् २ श्रीरिवाचरति श्रयति शिश्राय शिश्रियतुः पितेवाचरति पितरति रितोरिङ् पित्रिया
त् भूरिवाचरति भवति बभाव अभावीत् द्रुरिवाचरति द्रवति अद्रावीत् नमस्कृतिरसे नमं
नस्योपधाया दीर्घः स्यात् क्रोष्टा इति केचि राजेवाचरति राजति राजेवारति राजानति रा
जायते येपरेनान्तमेव पदं वान्यत्र पंथा इवाच इति पथी जनी पथीयते मथीनति मथीयते रञ्
नभुक्षीणति योरिवाचरति यवति करवकति चकोचकोरन्येभ्यात् कितास्रकीत् खरवाचर
ति खवति सखो सखस्वात् आचारउपमानात्कर्माधाधो रुपमानान् यः प्रत्यय आचारे ऽर्थे ऽस्य
चेकारः पुत्रमिवाचरति पुत्रीयति शिष्यमुपाध्यायः प्रासादीयति कुट्यांभिक्षु भृशादिभ्यो ऽभू
तनद्भावे क्यङ् अंत्यहलोपश्च अभृशोभृशोभवति अत्यंतभृशायते अशाश्वत् शाश्वद्भवति
शाश्वायते क्विवपि भृशाति चिरपि भृशीभवति भृशपभूत् भृशपभूतां उपसर्गसमाकारांस्वेप
धात्वसंज्ञा सतोप्रत्यये चिकीर्षते एथककियते स्वमनायते उन्मनायते सुखादिभ्यो यङ्

८०

यः नमस्यति तपस्यति वरिवस्यति शब्दादिभ्यो क्यङ् शब्दायते वैरायते कलहायते अभ्रायते
मेघायते कष्टायते ऊष्मबाष्पधूमेभ्यः उद्वमने क्यङ् ऊष्मायते बाष्पायते धूमायते णिङिन्कर
णे नाम्नो णिप्रत्ययः करणे सञ्चटित घटंकरोति घटयति अजघटत् महान्तंकरोति महयति
युवानंकरोति यवयति कमयति णाविष्टवत्कार्यम् स्थूलंकरोति स्थवयति अतस्थवत्
दवयति अदुदवत् ह्रसयति क्षेपयति क्षोदयति प्रियंकरोति प्रापयति अपिप्रपत् गरं
करोति अजीगरत् स्थिरंकरोति स्थापयति अतिस्थापत ऊढिंकरोति ऊढयति अडिःपूर्व
स्यढस्यजोवा औजिढत् औडिढत् औजढत् औडढत् कर्तुर्यङ् उपमानात्कर्तुराचारार्थे
क्यङ् श्येनइवाचरति श्येनायते काकः पण्डितायते मूर्खः पदिवासलोपः पयायते पय
स्यते अप्सरसओजसस्समनसां नित्यं अप्सरायते करूपा ओजायते दुर्बलः सुमनायते
एतायते नाम्नः आचारे क्विबा कृष्णइवाचरति कृष्णति कृष्णायते अश्वाचाति अति अतः अन्ति
ओ अतः ऊः इना आसीत् मालेवाचरति मालाति अमालासीत् कविरिवाचरति कवयति क

गोरलपेनोनां कार्ये

असिद्धं बहिरंगमंतरंगे अंतरंगे कार्ये कर्तव्ये सति बहिरंगमसिद्धं स्यात्

सि. चं.

उ.

६७

पः आरति अरिरति लिङि रिङः आर्यात् अरिरियात् गृहू ग्रहणे जर्गृहीति जर्गर्ढि जर्गृढः ३ जर्गृहति २ अजर्घट् २ ग्रह जाग्रहीति जाग्राढि नसादौ ङिन्निमित्तं संप्रसारणं तस्य बहिरंगत्वेनासिद्धत्वात् रुर्दयः जाग्रढः जाग्रहति जाग्रहीषि जाघृक्षि जाग्राहि ता अजाग्रहीत् जर्गृधीति जर्गर्द्धि जर्गृद्धः जर्गृधति २ जर्गृधीषि अजर्घत् सिपि अजर्घा २ अजर्धन् ३ अजर्गृधीत् अजर्गर्धिष्टां पाप्रछीति पाप्रष्टि नसादौ न संप्रसारणम् पाप्रष्टः क्ङिति रुसेट्कौ नमे च छस्य शो वस्यूः पाप्रश्मि पाप्रच्छ्मः पाप्रश्मः ह्वय गतौ जाह्वयीति जाह्वति जाह्वतः जाह्वयति जाह्वामि जाह्वाव जाह्वामः ह्वर्य गतिकांत्योः जाह्वर्यीति जाह्वर्ति जाह्वर्यीति जाह्वर्हि अजाह्वः अजाह्वर्त्तां अजाह्वर्युः ज्वरत्वरस्त्रिव्यविमवामुपधायाश्च वकारयोः रुः क्ङित्सादौ नमादौ देचं प्रत्यये जाज्वरीति जाज्वूर्ति जाज्वूर्तः जाज्वूर्वः तात्वरीति तातूर्तः सेस्त्रीवीति सेस्रोति मव बंधने मामवीति मामोति मामूतः मामवीति मामोवि मामोमि मामाव मामूमः मामवीतः मामीत मामूतात् मामूहि मामवानि अमामवीत् अमामोत् अमामो अमामवं अमामाव अमामूम तर्वी धुर्वी दुर्वी धुर्वी हिंसायाम् तोतर्वीति रेफांत्स्येलोपः क्ङित्सादौ

६७

अभावैरेच प्रत्यये नोनोति नोनूर्तः नोनूर्वति नोध्याति दोदोति दोधोति मूर्छामोहसमुच्छाययोः मोमू
र्छीति मोमोति मोमूर्तः मोमूर्छति ॥ ॥इति यङ्लुगन्तः ४ ॥ ॥नाम्नो यस्वास्य नाम्नः इच्छाया
मर्थे यः प्रत्ययो ऽवर्णस्य च ईकारः आत्मनः पुत्रमिच्छति पुत्रीयति गामिच्छति गव्यति नाव्यति त्व
यति मद्यति युष्मयति अस्मयति काम्यश्च पुत्रकाम्यति पुत्रकाम्याञ्चकार यशस्काम्यति सर्पि
ष्काम्यति धनस्य नेकारो गार्ध्ये धनायति अन्यत्र धनीयति उदकस्योदनपिपासायाम् उदन्यति
अन्यत्रोदकीयति गीर्यति पूर्यति दिव्यति दिवस्यतं नशब्दन्तक्किदनास्यय स्य लोपो येचेत्व
गार्गीयति वाच्यति येरति कवीयति समि ध्यति हसाद्यस्य लोपो वा न यि लाम धातौ समिधिता स
मिध्यिता आनाव्ययाभ्यां योन किमिच्छति इदमिच्छति स्वरिच्छति अश्ववृषयोर्येसक् मैथुने
च्छायाम् क्षीरलवणयोर्लालसायाम् अश्वस्यति वडवा वृषस्यति गोः क्षीरस्यति बालः लवणस्य
त्युष्ट्रः नाम्नो येलालसायां सगसकौ दधिस्यति दध्यस्यति मधुस्यति मध्वस्यति यशस्काम्यति
सर्पिष्काम्यति मानाव्ययाभ्याम् काम्यः किम्काम्यति स्वःकाम्यति करणेच नाम्नः कण्वोऽर्थे

अजे चेत्तुर्षं वीति यङि वीत्रादेशः वेवीयति ...स्य यङ् लुक् नास्ति

ऋतो रिङ् आशीर्लिङि ऋतो रिङ् भवति इङ्व्यवधानार्थं नेनये इति न दीर्घः स्रियात् अस्रत् सृग
तौ ससर्थ ससृव ससृम सृयात् श्रिसृद्रुभ्योऽसेधातोश्च द्वित्वं लुङि च्लेरपवादः असरत् असरत्
द्रुगतौ दुद्राव दुद्रविथ दुद्रोथ दुद्रुवथुः दुद्रोथ दुद्रुव दुद्रुम श्रु श्रवणे श्रुवः शृ आदेशो नु प्र
त्ययश्चाशिविषये शृणोति शृणुतः शृण्वन्ति शृणोमि शृणुवः शृण्वः शृणुमः शृण्मः शुश्रो
थ शुश्रुव श्रूयात् अश्रौषीत् शद्लृ शातने शीयादेशः शीयते शशाद शेदतुः शेदिथ
शशाथ अशदत् षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु सीदति सदिस्वञ्जोर्लिटि परस्य सस्य न षः निष
साद असदत् पा पाने पिबति पपौ पेयात् अपात् घ्रा गन्धोपादाने जिघ्रति जघ्रौ घ्रायात् घ्रेया
त् अघ्रासीत् अघ्रात् ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः धमति दध्मौ ध्मायात् ध्मेयात् अध्मासीत्
ष्ठा गतिनिवृत्तौ तिष्ठति निमित्ताभावे सषः अधितष्ठौ तस्थौ स्थेयात् अस्थात् म्ना अभ्यासे
मनति म्नायात् म्नेयात् अम्नासीत् दाण् दाने यच्छति देयात् अदात् ह्वृ कौटिल्ये जह्वरतुः अ
र्त्तिह्वृ ... जह्वर्थ ह्वर्यात् अह्वार्षीत् स्वृ शब्दोपतापयोः बुध अवगमने बोधति बोधिता

च॰ सि॰
उ॰
७

अग्लासीत् अग्लासिष्टाम् कै गै शब्दे कायति चकौ जगौ दादेरे अपि धा मा गे हा क पिबति सो
स्यामात एकारो भवत्याशीर्ष्यार्धधातुके गेयात् अगासीत् ष्ट्यै स्त्यै शब्द संघातयोः स्त्यायति तस्त्यौ
स्त्यायात् स्त्येयात् अस्त्यासीत् क्षै क्षये ध्यै चिंतायाम् ध्यायति दध्यौ अध्यासीत् दैप् शोधने ददौ
दायात् अदासीत् धेट् पाने दधौ धेयात् अधासीत् सिलोपपक्षे अधात् उस्यालोपः अधुः धेटोम
तमाने काले दिवा दिपरे ऽवा दित्वं च अदधत् दृशिर् प्रेक्षणे (दर्शने) दृशादेः पश्यादिः चतुर्थ्यपि दृश् ऋस्य
शदसदपाघ्राध्मास्नादाणस्थापश्य ऋच्छ धौ शीयसीद पिब जिघ्र धम मनय च्छति ष्ठा स्वेते भ्या
देशा भवंति पश्यति ददर्श सृजिदृशोस्थल्यपो वेट् ददर्शिथ दद्रष्ठ द्रष्टा अद्राक्षीत् अद्राष्टाम् ऋव
र्णदृशोऽङि गुणः अदर्शत् ऋगतौ ऋच्छति आर्छत् गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः अर्तेः संयोगादेर्न्न
दन्तस्य च गुणो यकि यङि किति णपरे वा शीर्ष्यार्धधातुके च आर आरतुः आरुः अत्यर्ति व्ययतीनां
थयो नित्यमिट् आरिथ अर्यात् अरिष्यत् सर्तिशास्त्यर्तिभ्यो ऽङ् लुङि सेरपवादः आरत् अर्तेर्द्धौ
दरितिकेचित् आर्षीत् सृगतौ धावति शीघ्रगतावेवायम् अन्यत्र सरति ससर्थ ससृव ससृम

७

नो॰

च. सि.
ॐ
२६

दद्रिंथ दग्ध दग्धा धक्ष्यति अधाक्षीत् दग्मात् अदाग्धाम् इवि व्याप्तौ २ इन्वति इन्वांचकार ऐ
न्वीत् हिवि दिवि धिवि जिवि प्रीणने हिन्वति । हिन्व धिन्विकृन्व्योर च स्यलोपो गुणाभावश्च प्
रत्ययश्चार्धविषये धिनोति ओर्लोपः असंयोगपूर्वस्य प्रत्ययोकारस्य लोपो वा म्वोः
धिनवः धिन्वः धिनमः धिन्मः पितः गुणो वा धवः धिनोति अर्वाहेः असंयोगपूर्वात्प्रत्ययोकारा
न्तेर्लुग्वा धिनु धिनुतात् कृवि हिंसाकरणयोश्च कृणोति अक्षू व्याप्तौ अक्षोऽन्यतरस्यां विषये
अक्ष्णोति अक्षति आनक्षिथ आनष्ठ अक्षिता अष्टा अक्षिष्यति अक्ष्यति आक्षीत् आष्टां अ
क्षुः तक्षू त्वक्षू तनूकरणे तक्षः तनूकरणे नुर्वा विषये तक्ष्णोति तक्षति काष्ठम् ततक्षिथ त
तष्ठ अतक्षीत् अतक्षिष्टाम् अताक्षीत् अताष्टाम् तनूकरणे किं वाग्भिः संतक्षति भर्त्सयती
त्यर्थः णिक्षिं चुम्बने प्रणिक्षति प्रनिक्षति लौल्ये दृष्टं क्षये संध्यक्षराणामा अनपि आतो णा यो
आदन्ताद्धातोः परो णमुर्भवति जग्लौ आतोऽनपि धातोरातो लोपो भवत्यनपि किं ति इरे
रटिव जग्लतुः जग्लिथ जग्लाथ संयोगादेरादन्तस्य कितिलिङ्येकारो वा ग्लायात् ग्लेयात्।

लुप्:२

क्षु

दृष्टं

२६

सेटिथपिचैत्वपूर्वलोपौ फेलथुः फेलिथ ल्लांतस्यत्वसमीपाकारस्यसोनित्यं वृद्धिः अफाली
त् फलनिष्पत्तौ फेलतुः अफालीत् श्वल्ल आशुगमने अश्वल्लीत् चरगतिभक्षणयोः अ
चारीत् फल्लविशरणे फल्लति अफल्लीत् जिजये सपरोक्षयोर्जेर्गिः जिगाय जिग्युः जि
ग्युः जिगयिथ जिगेथ जीयात् अजैषीत् कृषविलेखने चकर्षचकर्षिथ परोक्षसेदशाम्
दृशसृजकृषमृशस्पृशतृपदृपांसेरोरआरोराभवति कृषादीनांवा क्रष्टा कर्ष्टा क्रक्ष्य
ति कर्क्ष्यति अक्राक्षीत् अकार्क्षीत् कृषमृशस्पृशतृपदृपांवासिः हशषान्तात्सक् दान्तात्
शान्तात्षान्तानामुपधादनिटः सक्दिवादिषुः नवदृशःसेरपवादः अकृक्षत् सृगतौ स
सर्पश्वनी असृपत् क्रुशआह्वानेरोदनेच क्रोशति अक्रुक्षत् रुषरिषहिंसायाम् उषु
सहत्तभरुषरिषमनपितस्युद्रुवा रोषिता रोष्टारोषिता रोष्टा अरोषीत् सन्दोयमित्येके शोषिता
अशोषीत् उषदाहे ओषति ओवकार उवोष ओषीत् मिहसेचने ढिलोपोदीर्घ श्चेटपरे
स्यलोपः पूर्वस्यचाद्दतोदीर्घः षढोःकःसे धातोःषढयोः कत्वंसेपरे अमिक्षत् दहभस्मीकरणे

नोघ्न हनेः ... यंयं

सा०
३३

शब्दस्य वकारस्योत्वे कृते सति सवर्णे दीर्घः यूनः यूना मघोनः मघोना मघवभ्या मित्यादि ।
पथिन् शब्दस्य भेदः इतोऽत्पंचसु पंचसु स्यादिषु पथ्यादीनामिकारस्याकारादेशो भवति ॥
थोन्थ् पथ्यादीनां थकारस्य नुडागमो भवति पंचसु स्यादिषु परेषु टित्वादादौ पन्थन् सि इति
स्थिते आत्सौ पथ्यादीनां सौ परे टेरात्वं भवति टेरात्वविधानसामर्थ्यान्सिलोपाभावः पंथाः पं
थानौ पंथानः हे पंथाः हे पंथानौ पंथानं पंथानौ द्विवचने नोपधाया इति दीर्घः पंथोटेः प
थ्यादीनां टेर्लोपो भवति शसादौ स्वरे परे पथः पथा पथिभ्यां पथिभि रित्यादि नकारलोपः पथि
षु मंथाः मंथानौ मंथानः मंथानं मंथानौ मथः मथा मथिभ्यां मथिभि रित्यादि ऋभुक्षाः णौ
ऋभुक्षाणः दंडिन् शब्दस्य भेदः इनान्त्योसौ इन् हन् पूषन् अर्यमन् इत्येतेषां सौ शौ च परे
रे उपधाया दीर्घो भवति दंडी दंडिनौ दंडिनः अधावित्युक्तत्वान् हे दंडिन् दंडिनं दंडिनौ दंडिनः
दंडिना दंडिभ्यां दंडिभिः इत्यादि ब्रह्महा ब्रह्महणौ ब्रह्महणः शसादौ तु इत्याकारलोपः
नोघ्न हनेर्घ्नो हकारस्य घत्वं भवति नकारे ञ्णिति च परे घसंयोगे णत्वनिषेधार्थः

३४

ब्रह्मघ्ना ब्रह्महभ्यां ब्रह्महभिः वेड्यौः ब्रह्मघ्नि ब्रह्महनि इत्यादि पूषा पूषणौ पूष
पूषणौ पूष्णोश्नः षकार णकार संयोगे श्न भवति पूष्णः पूष्णा पूषभ्यां पूषभिः पूष्णः
टिलोपो वेति केचित् पूष्णि पूषणि पूषि पूष्णोः पूषसु अर्ज्जमा अर्ज्जमणौ अर्ज्जमणः हे अ
र्ज्जमन अर्ज्जमणं अर्ज्जमणौ अर्ज्जमणः अर्ज्जमणा अर्ज्जमभ्यां अर्ज्जमभि रित्यादि नकारान्तत्वे
ऽपि संख्या शब्दानां विशेषमाह संख्याशब्दाः पंचन्प्रभृतयो बहुवचनान्ताः त्रिषु सरूपाः ॥ ज
श्शसोर्लुक ॥ षकार नकारान्त संख्यायाः परयोर्जश्शसोर्लुग्भवति पंचन् जस इति स्थिते नो
पधाया इति दीर्घप्राप्तौ निषेधमाह लुकि सनिनन्निमित्तं न भवति पंच पंच पंचभिः पंचभ्यः ।
पंचभ्यः पंचन् आम् इति स्थिते षः षकार नकारान्त संख्यायाः परस्यामो नुडागमो भवति
पंचानाम् पंचसु एवं सप्तन् नवन् दशन् प्रभृतयः अष्टन् शब्दस्य विशेषमाह अष्टनो वाडौ अ
ष्टन् शब्दात्परयोर्जश्शसोर्वा डौ भवति डित्वाट्टिलोपः अष्टौ अष्ट २ वासु अष्टन् आसु परासु
विभक्तिषु वा आत्वं भवति अष्टाभिः अष्टभिः अष्टाभ्यः अष्टभ्यः २ अष्टानाम् अष्टासु ।

...षयात अ...

॥...दुस्कपत ऊरुवर...॥ ... ...षयति

वायते वंदारकं वंदयति अ... ॥ इति नामधातवः ...याः ॥ ॥ ५ ॥ ॥ कंड्वा...
कस्वार्थे कंडूञ् गात्रविघर्षणे कंडूयति कंडूयते मंतु अपराधे रोषे च मंतूयति वल्गु पूजामा
धुर्ययोः वल्गूयति असुस् अस उपतापे असूयति असूयति असूयति लेला दीप्तौ लेला
यति मेधा आशुग्रहणे मेधायति खवड् खन क्रियायाम् खवति डुः खयति सपर पूजायाम्
सपर्यति भिषज चिकित्सायाम् भिषज्यति इषुध शरधारणे इषुध्यति गजकदवाकस्खलने
एला खेला विलासे हृणीङ् रोषणे लज्जायां च महीङ् पूजायां महीयते अगद नीरोगत्वे ॥
॥ ॥ इति कंड्वादयः ॥ ॥ ६ ॥ ॥ नि विशादेः न्यादिपूर्वकाद्विशादेर्धातोरात्म् आत्मनेपद
लविकाशने विशामरने आदित विकानित व्याददाति मुखं परांग कर्मकान्नवन्ति व्याद
ते पिपीलिकापतंगस्य मुखं क्रीड आङनुसंपरिभ्यः आक्रीडते अनुक्रीडते समः कूजने ॥

निविशते परिव्यवेभ्यः क्रियः परिक्रीणाते ... विपराभ्यां जे विजयते ३

७२

12

सर्वधा· [illegible] हे सर्वौ हे सर्वे एवंविश्वादीनामेकपञ्चपर्य्यन्तानां रूपज्ञेयम् उत्तर उत्तर उत्त
मौ दिश्यायनौ प्रत्ययौ तत्तदन्ताः शब्दा ग्राह्याः सर्वादीनां तु नवानां जस ईकारो वा वक्तव्यः सर्वे स
र्वाः परे पराः इत्यादि ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ वा वक्तव्यौ सर्वस्मात् सर्वात् सर्वस्मिन् सर्वे परस्मात् परा
त् परस्मिन् परे इत्यादि प्रथम चरम तयाऽल्पार्द्ध कति पय नेमानां जसी कारो वा प्रथमे प्रथमाः।
चरमे चरमाः शेषन्देववत् नेमे नेमाः शेषं सर्ववत् द्वितीयः द्वितीयौ द्वितीयाः तयायडौ विह
यनौ प्रत्ययौ द्वितीयस्य सर्ववद्रूपं ङित्सु वा वक्तव्यम् द्वितीयस्मै द्वितीयाय द्वितीयस्मात् द्विती
यात् द्वितीयस्मिन् द्वितीये एवन्तृतीयः एषां सर्वादीनां गौणतायां सर्वादित्वप्रतिषेधः स्वार्थमुत्कृ
ज्य पराधीवलं वनंगणं प्रियसर्वाः प्रियसर्वाय तृतीया समासे द्वन्द्वे च प्रतिषेधः मासपर्वाय सर्वपराप
राणां द्वन्द्वे च प्रतिषेधः। जसि वा वर्णाश्रमेतरे उभशब्दो नित्यं द्विवचनान्तः उभौ उभौ उभाभ्यां
उभाभ्याम् उभाभ्याम् उभयोः उभयोः हे उभौ तस्य सर्वादिषु पाठो हेतो तृतीयार्थः उभयशब्दस्य
स्य द्विवचनाभावात् एकवचनबहुवचनेन भवतः उभयः उभये उभयम् उभयान् उभयेन ।

सा॰
२५
।ऽ

एवं घट पट स्तम्भ गर्भ राम कृष्णादयोऽप्यकारान्ताः पुंल्लिङ्गाः अकारान्तानामपि सर्वादीनां विशेषः । सर्व विश्व उभ उभय अन्य अन्यतर इतर उतर उतम कतर कतम सम सिम नेम एक पूर्व पर अवर दक्षिण उत्तर अपर अधर स्व अन्तर त्यद् तद् यद् एतद् इदम् अदस् द्वि किम् युष्मद् अस्मद् भवतु । एते सर्वादयस्त्रिलिङ्गाः तत्र पुंल्लिङ्गत्वेन रूपन्नेयम् जसी सर्वादेरकारान्तात्परो जस् ई र्भवति गुरुश्चिन्त्यः सर्वस्य वक्तव्यः अइए सर्वे सर्वम् सर्वौ सर्वान् टेनेनिइन् पूर्णोक्ताः नन्ते षकाररेफ ऋवर्णेभ्यः परस्य नकारस्य णकारादेशो भवति अन्ते स्थितस्य न भवति यथा सर्वानित्यादौ अवकुप्वन्तरेऽपि । अव प्रत्याहारेण कवर्गेण पवर्गेण च मध्ये व्यवधानेऽपि भवति नान्येन सर्वेण सर्वाभ्याम् सर्वैः स्मट् सर्वादेरकारान्तात्परस्य चतुर्थ्येकवचनस्य स्मडागमो भवति एऐ सर्वस्मै सर्वाभ्याम् सर्वेभ्यः पञ्चम्येकवचने सर्वस्मात् इति स्थिते आतः सर्वादेरकारान्तात्परस्यातः स्मडागमो भवति सर्वस्मात् सर्वाभ्यां सर्वेभ्यः सर्वस्य सर्वयोः सुडामः सर्वादेरकारान्तात्परस्यामः सुडागमो भवति एभिर्बहुत्वे [illegible] एषत्वम् सर्वेषाम् ङिः स्मिन् सर्वादेरकारान्तात्परो ङिः स्मिन् भवति सर्वस्मिन्

सि॰
२५

सा॰ १७ १८

उभयैः उभयस्मै उभयेभ्यः उभयस्मात् उभयेभ्यः उभयस्य उभयेषाम् उभयस्मिन् उभयेषु हेउभय हेउभये इत्यादि मासस्यात्तौवा मास शब्दस्याकारस्यलोपोभवति सर्वासुविभक्तिषुपरतः॥ हसेपः सेर्लोपः हसान्तादीवन्ताच्चपरस्यसेर्लोपोभवति मास मासं मासौ मासौ मासः मासान् मासा मासेन मासाभ्याम् मासाभ्याम् माभिः मासैः मासाय मासे माभ्याम् मासाभ्याम् माभ्यः मासेभ्यः मासः मासात् माभ्याम् मासाभ्याम् माभ्यः मासेभ्यः मासः मासस्य माभ्याम् मासाभ्याम् मासोः मासयोः मासाम् मासानाम् मासि मासे मासोः मासयोः मास्सु मास्सु मासेषु हेमाः हेमासौ हेमासः हेमास हेमासौ हेमासाः अकारान्त पुल्लिंगः सोमपा शब्दः सोमपाः सोमपौ सोमपाः सोमपाम् सोमपौ बहुवचनेसोमपा अस् इतिस्थिते आतोधातोर्लोपः धातुसंबन्धिनआकारस्य लोपोभवतिएसादौस्वरेपरे सोमपः सोमपा सोमपाभ्याम् सोमपाभिः सोमपे सोमपाभ्याम् सोमपाभ्य इत्यादि एवं मधुपा गोधपा कीलालपा वर्वीरा धनदा प्रभृतयः इकारान्त पुल्लिंगो हरि शब्दः प्रथमैकवचनेहरिः औप् इकारान्तादुकारान्ताच्चपरऔप्प्रत्ययस्यईकारोभवति हरी ज्योजसि द

हि॰ १७

॥० शि॰ १८ ।८

कारान्तस्योकारान्तस्य च जसि परे एकार ओकारश्च भवति हरयः घौ इकारान्तस्य उकारान्तस्य च घौ
विषये एकार ओकारश्च भवति हे हरे हे हरी हे हरयः हरिम् हरी हरीन् टाना स्त्रियाम् इकारान्तादु
कारान्ताच्च परष्टाना भवत्यस्त्रियाम् हरिणा हरिभ्याम् हरिभिः ङिति इकारान्तस्य उकारान्तस्य च
ङिति परे एकार ओकारश्च भवति हरये हरिभ्याम् हरिभ्यः ङसिङसोरस्य एदोभ्याम् परस्य ङसि
ङसोरकारस्य लोपो भवति हरेः हरिभ्याम् हरिभ्यः हरेः हर्य्योः हरीणाम् ङेरौ ङित् इदुद्भ्यां परस्य
ङेरौ भवति स च ङित् डिति टेः डिति परे टेर्लोपो भवति हरौ हर्य्योः हरिषु एवमग्नि गिरि रवि कवि
कलि प्रभृतयः उकारान्ताश्च विष्णु वायु भानु गुरु प्रभृतयः एतैरेव सूत्रैः सिध्यन्ति भानुः भानू
भानवः हे भानो भानुम् भानू भानून् भानुना भानुभ्याम् भानुभिः भानवे इत्यादि सखिशब्दस्य
भेदः सेर्डाधेः सखिशब्दात्परस्य सेरधेर्डा भवति डित्वाट्टिलोपः सखा अधेरिति विशेषणादेकारो धि
विषये हे सखे ऐसख्युः सखिशब्दस्यैकारादेशो भवति अधिषु पञ्चसु परेषु षष्ठीनिर्दिष्टस्यादेशास
दन्तस्येत्ययः आयादेशः सखायौ द्विवचनस्यावाछन्दसि द्विवचनस्य औ आ भवति वेदे सखाया

शि॰ १८

सा॰
१९
१

सखायः सखायाम् सखायौ सखाया सखीन् सखिपत्योरीक सखिपति शब्दयोरीगागमो भवति
टाङेङिषु परतः दीर्घत्वान्नात भवति सख्या आगमजमनित्यम् सखिना पतिना सखिभ्याम् सखिभिः
सख्ये सखिभ्याम् सखिभ्यः ऋ ङेः सखि पति शब्दयोऋगागमो भवति ङसिङसोरकारे परे ऋतो
ङेःउकारान्नास्यङसिङसोरकारस्यउकारो भवति सचडित् सख्युः सखिभ्याम् सखिभ्यः सख्युः सख्योः
सखीनाम् सप्तम्येकवचने ङेरौ डिदित्यौकारे कृते सखिपत्योरीगागमः सख्यौ सख्योः सखिषु पति
शब्दस्य प्रथमाद्वितीययोर्हरिशब्दवत्प्रक्रिया पतिस्समास एव सखिवद्वक्तव्यः पतिः पती पतयः
पतिम् पती पतीन् पतिना पतिभ्याम् पत्ये ननः समासान्तस्येनादयो भवन्ति प्रजापतिः प्रजापती
प्रजापतय इत्यादि द्विशब्दो नित्यं द्विवचनान्तः द्वि औ इति स्थिते त्यदादेष्टेरः स्यादौ त्यदादेष्टेरका
रो भवति स्यादौ परे द्वौ २ द्वाभ्याम् ३ द्वयोः त्रिशब्दो नित्यं बहुवचनान्तः त्रिजस् इति स्थिते एत्त्रो
जसि त्रयः त्रीन् त्रिभिः त्रिभ्यः २ त्रेस्त्रयङ् त्रिशब्दस्य त्रयङादेशो भवति नामि परे ङिदन्तस्य वक्तव्यः
त्रयाणाम् त्रिषु हे त्रयः कतिशब्दो नित्यं बहुवचनान्तः कतिशब्दाज्जश्शसोर्लुग्वक्तव्यः प्रत्ययलोपे

सि॰
१९

नयाति

सा॰ प्रत्ययलक्षणम् लकिनतन्निनितम् कति २ कतिभिः कतिभ्यः २ कतीनाम् कतिषु हे कति त्रिष्वपि लिंगे

२० पुचायंस्वरूपः ईकारान्तः सुश्रीशब्दः सुश्रीः धात्वोरियुवौस्वरे धातोरीकारोकारयोरियुवौ भवतः

२० स्यादौस्वरेपरे सुश्रियौ सुश्रियः हेसुश्रीः सुश्रियम् सुश्रियौ सुश्रियः सुश्रिया सुश्रीभ्याम् सुश्रीभिः ४

इत्यादि तथैवसुधीशब्दः एवमूकारान्तः स्वयंभूशब्दः स्वयम्भूः स्वयम्भुवौ स्वयम्भुवः स्वयम्भुव

म् स्वयम्भुवौ स्वयम्भुवः स्वयम्भुवा स्वयम्भूभ्याम् इत्यादि सेनानीशब्दस्याविशेषोहसादौस्वरादौतु

विशेषः सेनानीः य्वौवा धातोरवयवसंयोगः पूर्वोयस्मादीकारादूकारान्तात्तिनदन्तस्यानेकस्वर

स्येकारस्योकारस्योकारस्यचयकारवकारौभवतः स्वरेपरे वर्षाभ्वपुनर्भूव्यतिरिक्तौभूसुधीशब्दौव

र्जयित्वा वायहणादियंविवक्षा सेनान्यौ सेनान्यः सेनान्यम् सेनान्यौ सेनान्यः सेनान्या सेनानीभ्या

म् सेनानीभिः सेनान्ये सेनानीभ्याम् सेनानीभ्यः सेनान्यः सेनानीभ्याम् सेनानीभ्यः सेनान्यः

सेनान्योः सेनान्यादीनांवामोनुड्वक्तव्यः सेनान्याम् सेनानीनाम् ङ्यान्ङेः आवन्तान्नीशब्दाच्चो शि॰

त्तरस्यङेरामादेशोभवति सेनान्याम् सेनान्योः सेनानीषु हे सेनानीः हे सेनान्यौ हे सेनान्यः एवं २०

सा०
५८

त्वेयुष्मदस्मदोस्त्वन्मत् इत्येतावादेशौ भवतः एकत्वे गम्यमाने आम्भौ युष्मदस्मदोः ष्टेरात्वं भवति
आमि सकारे भिसि च परे सवर्णे दीर्घः सह त्वां मां युवां आ[illegible] त्यदादेष्टेरत्वे कृते शसो नि दीर्घत्वं णसो
नो वक्तव्यः युष्मान् अस्मान् त्वन्मदादेशौ च कृते एटाड्योः युष्मदस्मदोष्टेरेत्वं भवति टा ङि इत्येतयोः
परयोः अेअय् त्वया मया युवाभ्यां आवाभ्यां आम्भौ युष्माभिः अस्माभिः तुभ्यं मह्यं ङ्या ङे सहित-
योर्युष्मदस्मदोस्तुभ्यंमह्यं इत्येतावादेशौ भवतः तुभ्यं मह्यं अङि युवाभ्यां आवाभ्यां भ्यसभ्यम् युष्म
दस्मद्भ्यां परो भ्यस भ्यम् भवति शकारो भकारादिव्यावृत्त्यर्थः तेनात्वे त्वेन भवतः युष्मभ्यं अस्मद्भ्यं
ङसि भ्यसोः शतः युष्मदस्मद्भ्यां ङसि भ्यसोः श्क भवति त्वन्मदेकत्वे त्यदादेष्टेरः स्यादौ त्वत् मत् युवाभ्यां आ-
वाभ्यां युष्मत् अस्मत् तवममङसा ङसि सहितयोः युष्मदस्मदोस्तव मम इत्येतावादेशौ भवतः तव मम
युवावो द्विवचने ओसि अेअय युवयोः आवयोः सुडाम सामाकं युष्मदस्मद्भ्यां परः साम आकं भ-
वति सवर्णे दीर्घः सह युष्माकं अस्माकं त्वन्मदेकत्वे एटाड्योः त्वयि मयि युवयोः आवयोः युष्मासु
अथानयोरादेशाविशेषविधिर्निरूप्यते युष्मदस्मदोः षष्ठी चतुर्थी द्वितीयाभिः सहितयोस्तेमेवांनौ

शि०
५८

19

सा० ४७ १८

न त्यस्मिन् त्ययोः तेषु तत् तद् ते तानि पुनरपि तद् तत् ते तानि तेन ताभ्यां तै यत् यद् ये यानि पुनर
पि यत् यद् ये यानि एतद् एतत् एते एतानि पुनरपि किं के कानि पुनरपि किं के कानि त्यदादीसर्वं
पुंवत् प्रत्यक् प्रत्यग् प्रतीची प्रत्यंचि तकारान्तो जगत् शब्दः जगत् जगद् जगती जगंति जगता जगद्भ्यां
इत्यादि महत् शब्दे नुमसे महतो इति दीर्घः महत् महद् महती महांति इत्यादि एवं पयस् तेजस् बर्च
स प्रभृतयः पयः पयसी पयांसि पयसा पयोभ्यां पयोभिः इत्यादि अदस् शब्दस्य त्यदाद्यः किं क
ते सो विसर्गः अदः द्विवचनादौ टेरत्वे मत्वे आदेसत्ति अमू अमूनि अमुना अमूभ्यां अमीभिः इत्यादि
॥ ॥ ※ ॥ इति हसान्ता नपुंसकलिंगाः ॥ ※ ॥ ॥ अथ युष्मद् अस्मदो स्वरूपं निरू
प्यते ॥ तयोर्वाच्यलिंगत्वात् त्रिष्वपि लिंगेषु समानं रूपं नेयं ॥ त्वमहं सिना युष्मदस्मदोः सिसहित
योस्त्वमहं इत्येतावादेशौ भवतः त्वं अहं युवावौ द्विवचने युष्मदस्मदो द्विवचने परे युव आव इ
त्येतावादेशौ भवतः आमौ युष्मदस्मद्भ्यां परस्यौ आम् भवति सवर्णे दीर्घः सह मोनुस्वारः युवां
आवां यूयं वयं जसा जसा सहितयो युष्मदस्मदो यूयं वयं इत्येतावादेशौ भवतः यूयं वयं त्वन्मदेक

शि० ४७

तिरित्यर्थः हस्तग्राहं गृह्णाति करग्राहं पाणिग्राहं धनार्थेकरणेप्रष: धनयोर्घं गृह्णाति
स्वपोषं स्वेन पुष्णातीत्यर्थः गोपोषं आधारे बंधः चक्रबंधं बध्नाति चक्रे बध्नातीत्यर्थः संज्ञा
यां बध्नातेर्णमु क्रौंचबंधं बद्धः मयूरिकाबंधं बद्धः अट्टालिकाबंधं बद्धः बंधविशेषाणां
संज्ञा एताः कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशिवहोः जीवनाशं नश्यति जीवो नश्यतीत्यर्थः पुरुष
वाहं वहति पुरुषो वहतीत्यर्थः ऊर्ध्वे कर्त्तरि शुषिपूरिभ्यां ऊर्ध्वशोषं शुष्यति ऊर्ध्वः शुष्य
तीत्यर्थः ऊर्ध्वपूरं पूर्यते ऊर्ध्वः पूर्यत इत्यर्थः उपमाने कर्मणि कर्त्तरि च घृतनिधायं नि
हितं जलं कर्त्तरि कारणे च तृतीया कर्त्ता करणं अयोमध्ये तृतीया कस्मिन् प्रवर्त्तते पीड
अवगाहे रुधिरआवरणे कृषविलेखने घृतमिव सुरक्षितमित्यर्थः अजनाशं नष्टः
अजश्च नष्ट इत्यर्थः कषादिषु यथाविध्यनुप्रयोगः विहितः स एवानुप्रयोक्तव्यः तथैवोदाहृतम्
उपदंशस्तृतीयायां इतः प्रभृति पूर्वकाले ति संबध्यते मूलकोपदंशं भुंक्ते मूलकेनोपदंशं
दश्यमानस्य मूलकस्य भुजिं प्रति करणत्वात्तृतीया यद्यपि उपदंशिना सहनप्राप्तः संबंधः

22

सि॰ चं॰
उ॰
११२

मूषिकाविलपं मूषिकाविलपूरं वा चेलार्थे क्नोपः कर्मसूपपदेषु क्नोयेर्वर्षप्रमाणे णमुल् चे
लक्नोयं वृष्टो देवः वस्त्रक्नोयं वसनक्नोयं + चेलक्नोपमिति यथा वर्षणे चेलानि शब्दायन्ते
तथा वृष्ट इत्यर्थः मूलेन सह वर्तते मूलस्याभावो निर्मूलं चेलं वस्त्रं यस्माम् विहितसे
वानुप्रयोगः देवदत्त मृदंगं हणाति किं कृत्वा चर्म पूरयित्वा चर्मदृढं करोतीत्यर्थः + ॥
गोष्पदं पूरित्वा वस्त्रं क्नोपित्वा + निर्मूलसमूलयोः कषः कषादिषु यथा विध्यनुप्रयो
गः त्रयोक्तव्यः अत्र प्रकरणे पूर्वकाले इतिन संबध्यते । निर्मूलकाषं कषति समूलका
षं कषति निर्मूलं समूलं कषतीत्यर्थः : शुष्कचूर्णरूक्षेषु कर्मसु उपपदेषु पिषः शुष्कपेषं
पिनष्टि शुष्कं पिनष्टीत्यर्थः चूर्णपेषं भाव समूलाकृतजीवेषु कर्मसु हनकृञ्ग्रहां णमुल्
समूलघातं हन्ति समूलं हन्तीत्यर्थः अकृतकारं करोति जीवग्राहं गृह्णातीत्यर्थः करणे
हनः पादघातं हन्ति पादेन हन्तीत्यर्थः स्नेहने पिषः उदकपेषं पिनष्टि उदकेन पिनष्टि
इत्यर्थः हस्तार्थे करणे वर्तिग्रहोः णमुल् हस्तवर्त्तं वर्तयति करवर्तं हस्तेन गुतिकां करो

अग्रेभुक्त्वाप्रथमंभोज्यं प्रथमंभुक्त्वा पूर्वंभोजं पूर्वंभुक्त्वा पक्षेद्वित्वाभावः अग्रेभुंक्तेततोव्र
जति आभीक्ष्ण्येतुपूर्वेणनित्यमेवणमु अग्रेभोजंभोजंव्रजति कर्मण्याक्रोशेकृञः खमुञ् ॥
चोरंकारमाक्रोशति चोरशब्दमुच्चार्येत्यर्थः स्वादुमिणमुल् स्वाद्वर्थेषुकृञोणमुल्स्यादेककर्तृकयोः
पूर्वकाले पूर्वपदस्यमान्तत्वंनिपात्यते स्वादुंकारं स्वादुंकृत्वाभुंक्ते स्वादुंकारंभुंक्ते संपन्नंकारंल
वणंकारंसंपन्नलवणशब्दौस्वादुपर्यायौ क्वापि स्वादुंकृत्वाभुंक्ते यथातथयोरसूयाप्रतिवच
नेकृञः सिद्धाप्रयोगेणमु यथाकारमहंभोक्ष्येतथाकारं भोक्ष्येकिं तवानेन सिद्धाप्रयो
गेकिंसिद्धत्वाच्च कर्मणिदृशिविदोः साकल्ये कन्यादर्शंवरयति सर्वाःकन्याइत्यर्थः
ब्राह्मणवेदंभोजयति यंयं ब्राह्मणंजानाति लभते विचारयति वा तंतं सर्वंभोजय
तीत्यर्थः यावतिविन्दजीवोः यावद्वेदंभुंक्ते यावल्लभते तावदित्यर्थः यावज्जीवमधी
कर्मणोश्चर्मोदरयोः पूरेर्णमु चर्मपूरं स्तृणाति उदरपूरंभुंक्ते कर्मण्युपपदेपूरेरुक्तो
पश्चवावर्षप्रमाणेगम्ये गोष्पदप्रमा॰ं वृष्टोदेवः गोष्पदप्रंवृष्टोदेवः गोष्पदपूरंवा

वृत्यं वृध्यं कृषिचृत्योर्नकल्प्यं चृतीदीशौचं॥ मृजोवा मृज्यंमार्ग्यं भुवोभावेनाम्नुंप वदेर्भुवोभावेक्यप्
प् ब्रह्मणोभावब्रह्मभूयं नाम्निकिंभवं इणस्तुदृमृशासजुषखनःक्यप् इत्यं स्तुत्यः वृत्यः इङ
आदरे दृत्यः मृत्यः शासेरिः शिष्यः जुषीप्रीतिसेवनयोः जुष्यः खनः इत्वंक्यपि खेयं भि
द्योध्यौनदेअर्थेनिपात्येते भिनत्तिकूलमितिभिद्यः उज्झतिजलमित्युध्यः कृवृषोर्वाक्यप्
कृत्यं कार्य्यं वृष्यं वर्ष्यं पुष्यसिध्योर्नक्षत्रे पुष्यंतिकार्याण्यस्मिन्पुष्यः सिद्धसंराधो सिध्यं
तिकार्याण्यस्मिन्निति सिध्यः॥ राजसूयादयः राजसूयः राजानः सूयंते सरति सूर्यः
तव्यादयोऽर्हेथे विधौ शक्तौ च वाच्याः दर्शनार्होद्रष्टव्यः दर्शनीयः दृश्यः स्वाध्यायोऽध्येत
व्यः अध्ययनीयः अध्येयः श्रोतव्यः वोढुं शक्तो वोढव्यः तव्यादीनां कृतसंज्ञा स्त्रियांयजां
भावे यजादेर्धातोः स्त्रियांभावेक्यप् इज्या व्रज्या समज्यानिषद्यानि पात्या मन्या मद्या
शय्याभृत्या इत्या कृत्या कृञोपशवाभावे अयकिंकिया इत्येरिष्ठेनिनिपात्यते धातोः क्तिः॥
स्त्रियांभावे कृतिः वृद्धिः भूतिः स्मृतिः नमांतस्यदीर्घः शांतिः दांतिः क्षांतिः भ्रांतिः

सि॰ चं॰ उ॰ २० 25

कांतिः इवल्योर्नेट् संशीति श्रसादीनामिट् निरृहीतिः ग्लादेर्भिः ग्लानिः स्वरनेर्वस्योत्वं
नूर्णि लल्वादिभ्यः नोर्गि कीर्णिः गीर्णिः लूनिः धूनिः संपदादेः क्विवा संपत् संपत्तिः क
र्तरिक्तिः संज्ञायां प्रकरुने नहतिः षिभिदामङ् षितोधातोर्भिदादेश्च स्त्रियामङ् पंचात्मज्ञा ॥
अतो॰ङि॰गुणः जरा भिदा छिदा क्षिया गुहा गुरोर्हसात् गुरुमतो हसांतात् स्त्रियामङ् न
त्तिः ईहा ऊहा कंडा गुरोर्किं भक्तिः हसांतान्किं नीतिः ग्रन्ययांतात् स्त्रियामङ् विभित्सा
चिकीर्षा लोलूया कंडूया पुत्रकाम्या श्वक्तिपौधातुतिनिर्दिशे पचिः पचतिः ण्यंतसश्रं
थघटवंदिविदि॰ विभ्यः स्त्रियांयुः कारणा अर्थयाचने अर्थना आसना श्रंथना घटना
वंदना वेदना एषणा इन्जादिभ्यः आजिः आतिः आटिः कारिः आक्रोशेनत्रानि अज
ननं अजननिः अवाराणिः इवाहुक्यादिभ्यः कृषिः गिरिः किरिः अवश्याधमर्ण्ययो
र्णिनिः अवश्यंकारी शतंदायी भविष्यदर्थे णिनिः यामं गामी पूर्वकालेक्त्वा धातोः पू
र्वकालेक्त्वासमानकर्तृके धातोः क्त्वासेट्कित्नवतित्वा शयित्वा मृडमृदगुधकुष

२०

११

सि॰ चं॰
उ॰
११९

पक्लिशवदवशरुदविदमुषग्रहिभ्यः कित् मृडसुखेने मृडित्वा मृदित्वा गुफित्वा गुधित्वा
कुषित्वा क्लिशित्वा विदित्वा मुषित्वा [illegible]हीत्वा नोपधात् थफांताद्वा कित् ग्रंथित्वा ग्रथि
त्वा गुंफित्वा गुफित्वा अलंखल्वोः प्रतिषेधेक्त्वा अलंभुक्त्वा खलुकृत्वा उदितः क्त्वावेट् ए
षित्वा इष्ट्वा शमित्वा शांत्वा जरोजघः जरत्वा समासेक्यप् समासेसति पूर्वकाले क्यप्
समानकर्तृके धातोः प्रयुज्यमाने संभृत्य करोति प्रणम्य गच्छति अनञ्पूर्वेप्येके अकृत्वा
क्यपि लघुपूर्वात्परस्य णेरय् परिणमय्य परिगणय्य लघुपूर्वस्य किं संप्रधार्य आ नां
तेर्वा प्रथय्य कोपीत्वाभावः प्रदाय प्रस्थाय प्रसाय विधाय तत्कालेपि कचित् नेत्रे संमी
ल्य हसति मुखं व्यादाय स्वपिति पौनःपुन्ये णमुल् पदद्विश्च समानकर्तृकेषु धातुषु पूर्वकाले
धातोर्णमुल् स्यात् णमंतस्य पदस्य द्विर्वचनं पायं पायं गच्छति भोजं भोजं स्मारं स्मारं गामं गा
मं गमं गमं लाभं लाभं लंभं लंभं कथमादिषु स्वार्थे कृञो णमुल् कथंकारं इत्थंकारं अन्यथाका
रं एवंकारं एवंपठति इत्यर्थः अग्रेप्रथमपूर्वेषु उपपदेषु क्त्वाणमुलोर्वा अग्रेभोजं व्रजति ॥

११९

26

२७

ः स्वरादः भावादौ घञोऽपवादः चयः नयः विन्न् विषयः स्तवः लवः हकारः गरः ध्वाङ्गुपस
हीनस्य घादेर्ह्रस्वः अप्रत्यये परिछाद्यतेऽनेनेति परिछदः प्रछाद्यतेऽनेनेति प्रछदः ध्वारी
तिकिं अनुअवअघछादः समवपरिघादः मदां मदादीनामप्रत्ययोभावादौ मदः पणः प्रमदः सं
मदः शमः श्रमः मूर्तौ घनः काठिन्ये परिछेदे च हंतेरप्रत्ययो घनादेशश्च दधिघनः सैंधवघनः
हनो वधोऽप्रत्ययश्च वधः ड्वितोऽथुः ड्वितोधातोरथुर्भावादौ टुवेपृ कंपने वेपथुः श्वयथुः नंदथुः
ड्वितस्त्रिमक् ततः कृते ड्वितोधातोस्त्रिमक् धात्वर्थेन कृतार्थे करणेन निर्वृत्तः कृत्रिमः पक्त्रिमः भृत्रि
मः दात्रिमः धात्रिमः नङ्कौ धात्वोर्नङ्कौ एतो प्रत्ययोस्तः भावादौ यज्ञः याच्ञा यत्नः प्रश्नविश्वा
श्रानेप्र संप्रसारणं च प्रश्नः विश्नः रक्ष पालने रक्ष्णः स्वप्नः अंतर्धिः आदिः प्रधिः पाथोधिः वारि
धिः युट् भावे ज्ञानं कारणं साधनाधारयोर्ल्युट् पच्यतेऽनेन पवनोऽग्निः पच्यतेऽस्यां पचनी स्थाली
ईषद्दुःसुषु खलच्न् ईषदादिषूपयुज्यमानेषु खल्प्रत्ययो भावादौ ईषज्जवः दुर्भवः सुकरः दुर्यो
धनः सुयोधनः दुःशासनः कर्तृकर्मणोः च्व्यर्थयोरीषद्दुःसुषु चोपपदेषु भूकृञोः खल् अद्या

१०७

१०६

ढोनदुराढ्येनभूयतेदुराढ्यंभवं भवता आस्वाद्यः स्वाद्यः [illegible]तेस्वाद्यंकरः तव्यानीयौभावकार्ययोः
एधनीयं आसितव्यं वसेस्तव्यः भूयतेभावे त्यदाहरणं वार्त्तिकमायमिष्यते इत्याह नजाष्यविरुद्धं
स्वराद्यः स्वरान्ताद्धातोर्यः चेयं जेयं नेयं तव्यादयोपि चेतव्यः चयनीयः दित्स्यं ईत्यातः आका
रान्ताद्धातोर्यः वार्त्तिकमिदं वसनीतिवास्तव्यः धातोर्केलिमः पचेलिमा भिदेलिमा कर्मणि प्रत्य
यः इतिकारस्त्वकर्मः आकारस्यैकारः देयं गेयं ग्लेयं प्रआकात् पवर्गान्तात् शानादेश्च यः प्रत्ययः श
प्यं जप्यं यभ्यं शाक्यं सह्यं ऋहसांनात् घ्यण् ऋवर्णान्तात् हसान्ताच्च धातोर्घ्यण् कार्यं सार्यं वार्यं घात्यं
पाक्यं रोग्यं घणिकचित्कत्वाभावः याज्यं याच्यं वाच्यं अर्च्यं ओरावश्यके उवर्णान्तादावश्यके
घ्यण् ओदौतोर्यस्वरवत् ओकारौकारयोर्निमित्ते यः प्रत्ययः स्वरवत् लुंपेदवश्यमः कृत्ये
तुं काममनसोरपि समो वा हिततनयोर्मांसस्य पचियुट्घञे अवश्यंलाव्यः अवश्यलाव्यः
अवश्यलाव्यः गन्तुकामः गन्तुमनाः संहितं सहितं संततं सततं मांसपचनं मांस्पचनं मांस
पाकः मांस्पाकः हनोवधादेशो ये वध्यं ऋदुपधात्क्यप् ऋकारोपधाद्धातोः क्यप् कृती कृत्यं

सा॰ चं॰ उ॰ १०८

१०८

चनति हंति क्षमति नरति गल्भाति साधयति अवस्थाद्विधा का साध्यावस्था एका सिद्धावस्था
पच्यते साध्यावस्था पाकः सिद्धावस्था प्रथेरमः प्रथमः चरेः चरमः मंगेरलः मंगलम् सदोणादयः
सर्वस्मिन्काले उणादयः उणादयोऽपरिमिताः प्रयोगमनुसृत्य प्रयोगकल्प्याः संज्ञासु धातुरूपा
णि प्रत्ययाश्च ततः परे कार्याद्विद्यादनूबंधने तच्छास्त्रमुणादिषु तुमन्तदर्थायां भविष्यति धातो
र्भविष्यतिकाले तुमुन्प्रत्ययः तदर्थायां क्रियायां प्रयुज्यमानायां भोक्तुंव्रजति पठितुमिछे तुमर्थे
त्रण क्तसंदर्शकोयाति कालसमयवेलासु अध्येतुं कालः भोक्तुं समयः भोक्तुं वेला इच्छार्थेष्वे
ककर्तृकेषूपपदेषु धातोस्तुमुन् इच्छति भोक्तुं वष्टि कांक्षति वा शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्रम
सहार्हास्त्यर्थेषु शक्नोति भोक्तुं धृष्णोतीत्यादि पूर्णेनावाचिषु सामर्थ्यार्थेषु पर्याप्तो भोक्तुं प्रवी
णः कुशलः भोक्तुं पूर्णेनेति किम् पर्याप्तं भुंक्ते भावे घञ् सिद्धावस्थापन्ने धात्वर्थे वाच्ये धातो
र्घञ् पाकः त्यागः भावः दायः संज्ञायामकर्त्तरि च कर्तृवर्जिते कारके भावे च घञ् संज्ञायामसंज्ञा
यां च प्रत्याहारः दीयतेऽस्मै दायः विक्रियतेऽनेने विकारः उपाध्यायः घञर्थे कः विघ्नः सुघ्नः

धातोरियजिः वट वेष्टने वटिः जनि वेधिः हरिः वा[illegible]म्युपधात्किः कृषिः ऋषिः शुचिः लिपिः त्रु
लनिष्कर्षे तुलिः क्रमितमिशतिस्तंभामत उच्च क्रिमिः तिमिः शितिः स्तिमिः मनेरत उः मुनिः
वर्णे वलिः वलिः सौत्रः वलिः वपादेरिञ् वापिः वारिः वाजिः नश्शेमः नाभिः जनिः आजिः अ
निः अशेरुट राशिः वातेरिंत विः नीन्यादयः नीपूर्वोव्येञ् नीविः ह ग्रहि समानं ख्यायते
जनेरिति सखा आङ्पूर्वोऽश्रिः नीङ्स्वश्च अश्रिः अहिः कादेः किः ककिरिः पृ पुरिः मन्धातोः
कर्म चर्म भस भस्मे दीप्तौ भस्म जन्मच्छिद्य सुत्रामा हंते नेश्च अवस नामादयः ष्णानाम षिञ् सी
मावेञ् व्योम रोम पाप्मा आवेञ् वेम अनेर्मनिण् आत्मा हनिमसि प्यांसिकः हंसिका मश
शब्दे मक्षिका कोररः कवरः गिरुडः गरुडः इदेः कमिनेर्लोपश्च इदम् कायतेर्डिम् किम् धा
तोस्तः वस्तं अस्तं शस्तं छत्रं सिविमुच्योष्टे ह सूत्रं मूत्रं अमादेः क्रः अंत्रं चित्रं वशा कांतो
उष्ट्रः पूर्वो ह्रस्वः पुनाति पुत्रः त्यायते इट् [illegible] शब्दसंघातयोः [illegible]गमेराः गात्रं वरादे णि
त्र चारित्रं वादित्रं अमित्रादिभ्यः इत्रोत्रो अमित्रं वहित्रं भुजादेः क्रित्यः भुजिष्योदासः वसादे

सि॰ चं॰ उ॰ १०३

सि॰ चं॰ ३ १०४

…ते वस्तिः सास्तिः अगमेस्यनि अगस्तिः वोतसेः नसृक्षये वितस्तिः यतिः हणातेह्रस्वः हनि-
कृत्वदृपृभ्यः कीटः किरीटं तिरीटं कपीटं धातोरस्वः चेनः सरः पयः असेर्वहस्वनो यशः उ
च्चेर्बलेवलोपः ओजः छिनशिरः विच्छशिरः अर्तेरुरः उरः अव्यापिकित्वाधोधुट् अर्शः
उदकेनट् अर्णः अर्णसी अर्णासिः इणः आगसिनुट् एनः स्रुरीभ्यांतुट्च स्रोतः रेतः पाते
रुदके थुट् पाथः अदेर्नते धेनुम्च अंधः आपः उदकेह्रस्वः नमभौ अंरंभः नहेर्दिविभः न
भः इणोआगऽपराधे आगः अमेहुक् अंहः देशेहच रमंतेस्मिन् रहः रंज्यादेः कित् रजः
सुवः वसेर्णीत् वासः चंदेरादेश्च छः छंदः वचादेः सुट् वक्षः पक्षः नञिहन एहच अने
हाः अनेहसौ विधाञोवेधश्च वेधाः चंदेर्माङिङित् चंद्रमाः परसिधाञः पुरोधाः उषः
कित् उषः दमेरुनसिः दमुनाः वशेः कनसि उशनाः अंगिरादयः अंगि अंगिराः अप्पूर्वैः स
र्ते अप्सराः पुरुपूर्वैः रौति पुरूरवाः अतिभुवो उतः अद्भुतं गृधे ऊमः गोधूमः मसेरुरः मसूरः १०४
तद्रूः क्रोहलोपः त्वणं दसिभासनेदंसेष्टोन आ[illegible]सः दासी दंशेश्च दाशः सोरमेन्कः सो

सि॰ कौ॰ उ॰ १०५

दीर्घः स्मरतः सूनोयोण्णकङ्कस्वश्च अण्णं स्वसर्वेः शिर्यस्य किल्वं कटच्च शिक्यं ऋत्तेः कुरु
स्त्र उरणः उदिदरणः नेरः उदोदलोपश्च उदरं खने मुट् ऊ प्रत्ययः मुखं अमेशः अंशः
गृहेः खोमूर्च मूखः नहेर्हलोपः नखः शीङोह्रस्वः शिखा माङऊखोमयश्च मयूखः गलश्च
दने गलेः फः गः स्योज्ञ गल्फः स्पृशेः शुभ्ववर्णोपश्च पर्शुः रायुधं पार्श्वोस्त्रीकक्षयोरधः श्मनि
श्रिञोड्डः श्मनन् शब्दोमुखवाची श्मन् मुखं श्रयते श्मश्रुः जनेरः जंघच जंघा हंते शरीरावय
वेवेच जघनं क्लिशेर्लस्यलोपश्च केशः फलेरितः फस्यपः पलितं कृञादेर्वुः कारकः कारकः
नरकः कुरशब्देकोरकः चीकयतेराद्यंत विपर्ययः चीकशब्दे कीचकः पचिमच्योरितः पेच
कः मचकल्कनेदधातेर्योन्नदन्च धान्यम् तनेर्ड्डुः सचन्न तिन्तुः अर्भकादयः अर्धुः अर्भ
कः पृथ पृथुकः पचते पाकः वदेर्नन्नि अवद्यं अवः अवमः अधमः क्लिशे कीनाशोवृते
रुरः चत्वारः हंतेरोघ्रस्त्रः घोरम् क्षमेरल्लोपश्च क्ष्मा तरतेऽिः त्रयः त्रीन् ग्रहेरणि ग्रहणिः १०५
सिंचेः संज्ञायां हनुमोकश्च सिंचतेः कप्रत्ययोरकारादेशोनुम्स्यात् सिंहः नवदति अवत्ति

अन्तेऽसस नाधार्थं प्रत्ययांतः नस्मिन् २ स्वांगतस् प्रत्ययांत पूर्वे पदे सति
मुखतः कृत्यगतः मुखतः कृत्वा मुखतः कारं मुखतो भूयगतः मुखतो भूत्वा मु
खतो भावं नाधार्थप्रत्ययांते च्व्यर्थे कृभ्वोस्त्काणमौ अनानानानाकृत्य नानाभी
कृत्वा नानाकारं विनाकृत्य विनाकृत्वा विनाकारं नानाभूयः नानाभूत्वा
नानाभावं अनेकं द्रव्यमेकं भूत्वा एकधाभूय एकधाभूत्वा एकधाभावं ॥
एकधाकृत्य एकधाकारं एकधाकृत्वा प्रत्ययग्रहणं किं हिरुक्कृत्वा हि
रुगिति वर्ज्जने पृथगिति भिन्नार्थे तूष्णीमिति मौने अनुकूलनाम प्रसन्नाना
याम् पृथग्भूत्वा तूष्णींशब्दे भुवः क्त्वाणमौ तूष्णींभूयगतः तूष्णींभूत्वा तूष्णीं
भावं अन्वक्शब्दे भुवः क्त्वाणमौ आनुकूल्ये गम्ये अन्वग्भूयास्ते अन्वग्भू
त्वा अन्वग्भावं अयतः पार्श्वेन पृष्ठतो वानुकूल्यो भूत्वा आस्त इत्यर्थः आ

तथाप्यर्थोऽस्यैवकर्मकात् एतावतैवसामर्थ्येनअन्ययः समासश्चात् तृतीयायामिति
वचनसामर्थ्यात् हिंसार्थानांचअनुप्रयोगधातूनांसमानकर्मकाणां तृतीया
उपपदेषु दण्डोपघातंगाः कालयतिदंडेनोपघातं समानकर्मकाणांकिं दंडेन
चौरमाहत्यगाः कालयति सप्तम्यांतृतीयायांचोपपदेउपपीडरुधकर्षः पार्श्वो
पपीडंशेतेपार्श्वाभ्यामुपपीडंव्रजोपरोधंगाः स्थापयतिव्रजेनउपरोधंव्रजेउपरो
धंवा पाण्युपकर्षं धानासंगृह्णातिपाणावुपकर्षं पाणिनोपकर्षंवा तृतीयासप्त
म्योरुपपदयोसंनिकर्षेधातोर्णम् केशग्राहं युध्यंतेकेशेषु गृहीत्वा हस्तग्राहं
हस्तेनगृहीत्वा तृतीयासप्तम्योः प्रमाणेगम्येधातोर्णम् द्व्यंगुलोत्कर्षं खंडिकांछि
नत्ति द्व्यंगुलेनद्व्यंगुलेवोत्कर्षं अपादानेद्वितीयायांत्वरायांगम्यमानायां
धातोः शय्योत्थायं धावति यष्टींगृहीत्वा यष्टिग्राहंयुध्यंते लोष्टग्राहं अस्यप

गुरो वा णम्योतः अस्यपगोरंयुध्यंते अस्यपगारंवा अस्यपगुरी उद्यमने अधुवत्वां
गे द्वितीयांते धातोः स्वविक्षेपं कथयति ध्रुवं विक्षेपं अध्रुवे किं शिरउत्क्षिप्याये
न विना न जीवति न ध्रुवं परिक्लिश्यमाने द्वितीयांते स्वांगे धातोः उरः प्रतिपेषं युध्यं
ते कृत्स्नमुरः पीडयंत इत्यर्थः उरोविदारं प्रतिचस्करे नखैः अवार्थमिदं द्विती
यायांते विशिष्यतियदिस्कंदां व्याप्यमानासेव्यमानयोर्गम्ययोः गेहादिद्रव्याणां
विघ्यादेक्रियाभिः साकल्येनसंबंधो व्याप्तिः क्रियायाः योनः पुन्यमासेवा॥
गेहानुप्रपादम् गेहानुस्कंदं असमासेवगेहव्याणानंतस्य च पर्यायेण द्वित्वं
काले य द्वितीयांते तृपत्वेद्रक्रियाव्यवधाने वर्तमानयोरस्यतितृषोः य
हानोसे गाः पाययांते व्यहलम्पातं ग्रहतघंटासत्यसनेन तर्षेण च गवां
पायाः केया न्या न धीयते अस्यो यत्वा धमहसते कम्युपनयायसतीत्यर्थः॥

सि॰ चं॰
५.
१७

36

नाम्ना द्वितीयांते आदिशिग्रहोः नामादेशमाचष्टे नामग्राहमाह्वयति अव्ययेऽय
थाभिप्रेताख्याने कृञः क्त्वाणमुलौ अयथाभिप्रेताख्यानं नाम अप्रियस्योच्चैः प्रि
यस्य नीचैः कथनं उच्चैः अभिप्रेतामनति अप्रियकरोति यथाभिप्रेतं यथाभिप्रेत
चदाख्यानं च यथाभिप्रेताख्यानं न यथाभिप्रेताख्यानं अयथाभिप्रेताख्यानं इति
समास १ कृत्य उच्चैः कृत्वा उच्चैःकारं अप्रियमाचष्टे नीचैः कृत्य नीचैः कृत्वा नी
चैः कारं वा प्रियं ब्रूते तिर्यच्यपवर्गे समासे कृञः क्त्वाणमुलौ तिर्यक्कृत्य
गतः तिर्यक्कृत्वा तिर्यक्कारं समाप्य गत इत्यर्थः समाप्तौ किं तिर्यक्कृ
त्वा काष्ठं गतः स्वांगे तस्प्रत्यये कृभ्वोः देवदत्तः ग्रामं गतः किं कृत्य वृक्षं तिर्य
क्कृत्य वृक्षस्य संपूर्णस्य तिर्यक्कृत्य ४ नाच धाच नाधौ नाधौ अर्थौ ये
षां ते नाधार्थाः नाधार्थाश्च ते प्रत्ययाश्च नाधार्थप्रत्ययाः नाधार्थप्रत्ययाः

१७

सि॰ चं॰
उ॰
४८

सिप प्रेरणे क्षिप्सीष्ट अक्षैप्सीत् अक्षिप्त कृष विलेखने कृक्षीष्ट क्रष्टा कर्ष्टा अक्राक्षीत् अकार्क्षीत् अकृक्ष
अकृक्षाताम् अकृक्षत मिल संगमे मिमेल अमेलिष्ट मुच्लृ मोचने मुचादेर्नुम् मुचलुपविदलिपसिचकृ
तपिचाम्निदाम् प्रत्ययेनुम् मुंचति मुक्षीष्ट अमुचत् अमुक्त लुप्लृ छेदने लुंपति लुलोप लुलुपे लुप्सीष्ट अ
लुपत् अलुप्त विद्लृ लाभे विंदति अवेदिष्ट अनिडयमित्येके वेत्ता लिप उपदेहे लिंपति अलिंपत् लिलेप
अलिपत् अलिप्त षिच क्षरणे सिंचति सिषिचिषे असिचत् असिचत असिक्त इत्यादि ऋषी गतौ आ
नर्ष २ र्षिता आर्षीत् ओव्रश्चू छेदने ग्रहिज्येति वृश्चति वव्रश्च वव्रश्चिथ वव्रष्ठ अव्रश्चीत् अव्राक्षीत्
अव्राः व्यच व्याजीकरणे विचति विविचतुः विच्यात् अव्याचीत् अव्यचीत् उछि उंछे उंछांचकार उछी
विवासे उच्छांचकार ऋछ गतीन्द्रियप्रलयमूर्तिभावेषु ऋच्छेनाम् ऋच्छेलिटि गुणः आनर्छ: आनर्छतु:
उज्झ आर्जवे उज्झांचकार ऊन्पाते लुभ विमोहने लोभिता लोब्धा अलोभीत् तृप तृंप तृफ तृंफ तृ
प्तौ अतर्पीत् तृंफादीनाम् प्रत्ययेनुम् तृंफति तृप्यात् ऋप ऋंप ऋफ ऋंफ हिंसायां ऋपति ऋंपति ऋफ
ति ऋंफति दृफ दृंफ उत्क्लेशे दृपति दृंफति ऋप ऋंफ हिंसायाम् आनर्प ऋंफति ऋंफांचकार गुफ गु
ने

37.

सि॰कौ॰
उ॰
४७

क्षणिष्यति अक्षणीत् अक्षत अक्षणिष्ट अक्षथाः अक्षणिष्ठाः तनादेरुपधायागुणोवाविक्षिणोति क्षेणो
ति अक्षेणीत् अक्षेणिष्ट अक्षित ऋणुगतौ ऋणोति अर्णोति ऋणुतः आनर्ण आनृणे आर्णीत् आर्त आर्णि
ष्ट आर्थाः आर्णिष्ठाः तृणुअदने तृणुते अतर्णीत् अतृत आर्णिष्ट घृणुदीप्तौ घृणोति जघर्ण अघृत अ
घर्णिष्ट अघृथाः अघर्णिष्ठाः डुकृञ्करणे करोति डित्यड्डः कुर्वः ततम्भवतिडिति कुरुतः कारुस्कारोनदी
र्घः कु र्वति कर्नोनित्यंवमोरुपलोपः कुर्वः कुर्मः कुरुते कर्नोपि कर्तनुपूर्वत्ययस्यलोपोपे कुर्यात् चक
र्थः क्रियात् कृषीष्टः अकार्षीत् अकृत सम्पर्युपेभ्यः करोतिभूषणे सट्संस्करोति अस्मद्वित्वमवधानि
पिसट्कात्पूर्वः समस्करोत् संचस्कार ससट्कर्तोलिट् सट् संचस्करिय संचकरिव पवमुपस्कुरुते
इत्यात्वे वनुयाचने वनुते परस्मैपद्यमित्येके वनोति ववान मनुअवबोधने मनुते मेने इतितनादयः
७ तदप्यथने तदादेः कर्तरिवितनु तर्दति तस्तीष्ट अतोत्सीत् अतृन्न रुधिरावरणे अनोत्सीत् अनुन्न
दिशअतिसर्जने दिक्षीष्ट अदिक्षत भञ्जोपाकेभ्रजाति अस्तोरस्तोरनपिवा ववजो वभ्रज्ज वभज्जेथः व
भ्रज्जतः विभज्जिथ वभष्ठ वभ्रज्जिथ वभष्ठ किति संप्रसारणं बाधकम् भृज्यात् अभार्क्षीत् अभ्राक्षीत्

४७

38

घ्रेस लोपः

सि॰ चं॰ ३॰ ४६

अतर्हीत् अतिनोनुम् नमः नमश्न्यात्परस्य नस्यलोपः हिनस्ति हिंस्तः हिंसंति हिनस्तु हिंधि अहिनः अहि-
हिंस अहिंसीत् उन्दी क्लेदने उनत्ति औनत् औनाम् औंदन् औनः उन्दांचकार औन्दीत् अञ्जू व्यक्तिम्रक्षणा-
अंजन कांतिगतिषु अनक्ति अंधि आनंजिथ आनङ्क्थ अज्यात् अंजिता अंक्ता अंजेस्सिचिनित्यमिट् आंजीत् तं-
चू संकोचने तनक्ति अतनक् ततंच तंचिता तङ्क्ता अतंचीत् अताङ्क्षीत् ओविजी भयचलनयोः विनक्ति वि-
जेरिडादिप्रत्ययोङित् विविजिथ वृजी वर्जने वृणक्ति अवृणक् ववर्ज ववर्जिथ वर्जिष्यति अवर्जीत् पृची संप-
र्के पृणक्ति अपृणक् पृच्यात् पर्चिता अपर्चीत् इतियम् ञिइन्धी दीप्तौ इन्द्धे इन्त्से इन्ध्वे इन्धांचक्रे ऐंधिष्ट खिद
दैन्ये खिंत्ते खिन्दीत् खिन्नाम् अखिन्त खिन्त्सीष्ट अखित्त विद विचारणे विन्ते विविदे वित्सीष्ट वेत्ता अ-
वित्त इतिरुधादयः ७ तनुविस्तारे तनादेरुप् कर्तरिचतर्षे तनोति तनुतः तन्वंति तनुयात् तन्वीत्
ततान तेनतुः तेने अतानीत् अतनीत् तनादेस्तनथासोर्वा सेर्लुक् लोपस्त्वनुदात्ततनाम् अतत अत-
निष्ट अतथाः अतनिष्ठाः षणु दाने सनोति सनोति सेने सायात् सन्यात् असात असनिष्ट असानीत् अ-
साथाः असनिष्ठाः क्षणु क्षिणु हिंसायाम् क्षणोति क्षणुते चक्षाण चक्षणे अक्षणीत् क्षणि[illegible]

५०

सि॰ चं॰ उ॰ ४५

घतः क्षिहिंसायां क्षिणोति अक्षेषीत् इतियं अक्षर इन्याप्तौसंघातेच अश्नुते आनसे अशिषीष्ट अशिता अष्टा अ
शिष्ट आष्ट आक्षातां षिघश्रास्कंदने स्तिघ्नुते तिष्टिघिषे अस्तेघिष्ट इतिस्वादयः ५ रुधिर्आवरणे रुदादिर्न्नम
कर्तोरियतथे रुणद्धि नमस्योस्य रुन्धः रुंधंति रुणत्सि रुन्धे रुंध्यात रुंधीत अरुणत् अरुंद्ध अरुणः अरुणात् रु
धिषे अरौत्सीत् अरुधत् अरुद्ध भिदिर्विदारणे भिनत्ति अभिनत् अभिनः अभिदत् अभैत्सीत् अभित्त छि
दिर्द्वैधीकरणे छिनत्ति छिंतः विच्छिदे छित्सीष्ट रिचिर्विरेचने रिणक्ति अरिणक् अरिचत् अरैक्षीत् अरिक्त
विचिर्पृथग्भावे विनक्ति अविचत् अवैक्षीत् क्षुदिर्संपेषणे क्षुणत्ति अक्षुदत् अक्षौत्सीत् युजिर्योगे अयौ
क्षीत् अयुक्त छृदिर्दीप्तिदेवनयोः छृणत्ति छृंत्ते छर्त्सीष्ट छर्दिषीष्ट अछृदत् अछर्दीत् अछर्दिष्ट उतृदिर्हिंसा
नादरयोः तृणत्ति तृन्ते तर्त्स्यति तर्दिष्यते अतर्दीत् अतर्दिष्ट इत्यादि शिसृ विशेषणे शिनष्टि शिंष्टः शिंषन्ति शेष्टा
शेक्ष्यति अशिषत् पिसृ संचूर्णने पेष्टा पेक्ष्यति अपिषत् भंजो आमर्दने भनक्ति विभंजिथ वभंक्थ भंक्ता अभां
क्षीत् भुज पालनाभ्यवहारयोः अभुनक् अभौक्षीत् अभौक्त तृह हिसि हिंसायां तृहोनमि कृते इमागमः
पिति सर्वधातुके तृणेढि तृण्ढः तृंहन्ति तृणेक्षि तृणेक्षि तृणेढु अतृणेट् अतृणेट् अतृणहम् तृह्यात् तर्हिता

४५

ने: कर्त्तरि चनर्थे: लृप: सप्तन्यय स्वउप्यन्त्यस्य चर्णः षिति स्नोति सनुतः सन्वंति ओर्वमोर्वा लोपः सन्वः सनुवः
सोर्मः सन सनने सोषीष्ट असावीत् असोष्ट षिञ् बंधने सिनोति असैषीत् असेष्ट शिञ् निशाने शेता अशैषीत्
अशेष्ट डुमिञ् प्रक्षेपणे मनो मिनुतः ममिथ ममाथ मिम्ये माता अमासीत् अमास्त चिञ् चयने चिनोति चिनोते
सन्यलिटोकिर्वा चिकाय चिचाय अचैषीत् अचेष्ट स्तृञ् आच्छादने स्तृणोति स्तृणुते स्तर्यात् ऋतश्च संयोगादेः स्तिस्यो ट्
इति स्तरिषीष्ट स्तृषीष्ट अस्तार्षीत् अस्तृत अस्तरिष्ट कृञ् हिंसायां चकर्ष चकृवहे कृषीष्ट अकार्षीत् वृञ् वरणे वृ
नस्थयक्र ववरिथ ववृवहे वद् वृञ् वरदंनात्सिस्योर्वृञ्ञाति वरिषीष्ट वृषीष्ट अवारीत् अवरीष्ट अवृत धुञ् कंपने
धोष्यति अधौषीत् दीर्घोनोप्यर्थं धूनोति अधावीत् अधविष्ट धोष्ट दुञ् उपतापे दो ष्यति अदोषीत्
हिगतौ वृद्धौ च हिनोति हिनोते इत्यस्य योनन्वङि जिघाय अहैषीत् आप्लृ व्याप्तौ आप्नोति आप्नुवंति आपद् आप आपा आप
त् शक्लृ शक्तौ शक्नुतः शक्ष्यति अशकत् राध साध संसिद्धौ राध्नो हिंसायामेत्व पूर्वलोपो किति लिटि सेटि थलि
च रेधतुः सराधिथ असात्सीत् असाद्धां ञिधृषा प्रागल्भ्ये धृष्णोति अधर्षीत् दंभु दंभे ग्रंथि ग्रंथि दंभिभ्यो लिटः
कित्वं वा दंभेलिटि एत्वपूर्वलोपौ वा ददंभ देभद दंभतुः देभतुः देभिथ ददंभिथ ऋधु वृद्धौ ऋध्नोति ... आन्

सि॰ चं॰
उ॰
५२

चात्वम् राता रास्यते अरास्त डीङ् विहायसा गतौ डयिष्यते धीङ् आधारे दिध्यिट्टे दिध्यिध्वे वीङ् क्षेपणे लीलीङ्रातं
वागुणस्य दिविषयेकापिच विलेये लेना लाता अलास्त अलेष्ट ब्रीङ् वरणे ब्रेष्यते पीङ् पाने अपेष्ट ख्यादय ओदितः माङ् मा
ने अमास्त ईङ् गतौ अयांचक्रे ऐष्ट प्रीङ् प्रीतौ पिप्रिये जनी प्रादुर्भावे शाजनोर्जाच नवे जायते जज्ञे जनिता अजनि
अजनिष्ट अजनिषातानाम् दीपी दीप्तौ दिदीपिषे अदीपि अदीपिष्ट पूरी आप्यायने अपूरि अपूरिष्ट तूरी गतित्व
रणहिंसनयोः वतूरिषे तप ऐश्वर्ये तप्यते तप्ता वावृतु वर्त्तते वावृत्यते पद गतौ पेदे पत्ता पदे रिणतनि अपादि अ
पत्सातां खिद दैन्ये खेत्ता अखित्त विद सत्तायां वित्सीष्ट अवित्त बुध अवगमने भुत्सीष्ट भोत्स्यते अबोधि अबु
द्ध अभुत्सातां युध संप्रहारे युत्सीष्ट योद्धा अनरुध कामे अनुरोद्धा मन ज्ञाने मेनिषे मंता अमंस्त युज समाधौ यो
क्ता सृज विसर्गे सृज्यते सृष्टा असृष्ट असृक्षातां लिश अल्पीभावे लिक्षीष्ट लेष्टा अलिक्षत अलिक्षाताम् राधा नच्छ
तितिक्षायाम् मम्रषिषे मर्षिष्यते अमर्षिष्ट ईसुचिरहो रे असुचन अशोचीत् अशोचिषातां राज रागे रज्यति अ
रांक्षीत् अरङ्क्तां शप आक्रोशे शेपिषे शप्ता अशाप्सीत् धृष अभिमर्षणे धेकिषे धर्षक्व शास्ता शास्यते अशासीत् अशा
सेच्चो यमिस्पेके शकिता णह बंधने नेहिषे नत्स्यति नत्सीष्ट अनात्सीत् अनद्ध इति दिवादयः षुञ् अभिषवे सावं
५२

शम उपशमे शमां दीर्घः कालेऽविषये परे शाम्यति शेमतुः शमिता अशमत् तमु कांक्षायाम् ताम्यति दमु शमनायाम् अ
दमत् श्रमु तपसि खेदे च अश्रमत् भ्रमु अनवस्थाने भ्राम्यति भ्रमति बभ्राम बभ्रमतुः बभ्रमुः अभ्रमत् क्षमूष् सहने क्षा
म्यति चक्षमिव चक्षण्व अक्षमत् क्लमु ग्लानौ क्लाम्यति क्लमति अक्लमत् मदी हर्षे माद्यति मेदिथ अमदत् शमादि
योऽष्टौ मित् असु क्षेपणे अस्यति आस अस्यतेस्थुक् आस्थत् यसु प्रयत्ने अनुपसर्गात् यसः संपूर्वाद्वा यस्यति
यसति संयस्यति संयसति अयसत् अयस्यति जसु मोक्षणे जस्यति तसु दसु उपक्षये तेसिथ देसिथ वसु स्तम्भे व
वसतुः विसु प्रेरणे विस्यति कुस संश्लेषणे कोसिता बुस उत्सर्गे बोसिता मुस खंडने मोसिता मसी परिणामे मे
सिथ लुट विलोडने लोटिता उच समवाये उवोच ऊचतुः भृशु भ्रंशु अधःपतने बभर्शिथ ञितृषा पिपासायाम् त
तर्षिथ हृष तुष्टौ अहृषत् रुष रिष हिंसायाम् रोषिता रोष्टा डिप क्षेपे डेपिता कुप क्रोधे कोपिता गुप व्याकुलत्वे
गोपिता युप रुप लुप विमोहने योपिता रोपिता लोपिता लुभ आकांक्षायां लोभिता लोब्धा ञिक्ष्विदा स्नेहनमोचनयोः
क्ष्वेदिता ऋधु वृद्धौ आनर्ध गृधु अभिकांक्षायां जगर्धिथ इति पुषादयः षूङ् प्राणिप्रसवे सुषुविषे सोता
सविता दूङ् परितापे दुदुविषे दीङ् क्षये देदीयते दिदीये मीनातिमिनोतिदीङां गुणवृद्धिविषये चापि

क्षुभ संचलने क्षोभिता ञिदृ गात्रीभावे ञिमिदा स्नेहने ञिक्ष्विदा ...

शो तनूकरणे शोः श्यन्यमेपरे धातोरोतो लोपः श्यति शशौ आच्छाशोर्नित्यवासिलोपः अशात् अशासीत् छो छेदने छ्यति
अच्छात् वा अच्छासीत् षो अन्तकर्मणि स्यति सेयात् असात् असासीत् दो अवखण्डने द्यति देयात् अदात् राधसाध
संसिद्धौ राधो अकर्मकाद्वृद्धावेव राध्यति रराध व्यध ताडने विध्यति विव्याध विविधतुः विव्यधिथ विव्यद्ध अव्यात्सीत् अ
व्यात्ताम् पुष पुष्टौ पोष्टा पोक्ष्यति अपुषत् शुष शोषणे शोक्ष्यति अशुषत् तुष प्रीतौ तोष्टा तोक्ष्यति अतुषत् दुष वै
कृत्ये दोष्टा अदुषत् श्लिष आलिङ्गने श्लेष्टा श्लेक्ष्यति श्लिषरालिङ्गने सक्सोपवादः अश्लिक्षत् कन्यां चैत्रः अश्ला
लिङ्गने समश्लिषज्जतुकाष्ठं ञिष्विदा गात्रप्रक्षरणे स्वेत्ता अस्विदत् क्रुध क्रोधे क्रोद्धा क्षुध बुभुक्षायां क्षोद्धा
शुध शौचे शोद्धा षिधु संराद्धौ सेद्धा रध हिंसायाम् ररन्धिथ ररद्ध रेध्व लिड्यजीति नेट् रधिजभोरचि रन्धः रधिता रद्धा अर
धत् णश अदर्शने नेशिथ मस्जिनशोर्झलि नुम् ननंष्ठ नेशिव नेश्व नशिता नंष्टा नंक्ष्यति अनशत् तृप प्रीणने
ततर्पिथ ततर्प्थ तर्पिता तर्प्ता त्रप्ता अतर्पीत् अतार्प्सीत् अत्राप्सीत् अतृपत् दृप हर्षगर्वयोः दृप्यति द्रुह जि
घांसायाम् दुद्रोहिथ दुद्रोग्ध दुद्रोढ दुद्रुहिव द्रोहिता द्रोग्धा द्रोढा द्रोहिष्यति ध्रोक्ष्यति अद्रुहत् मुह वैचित्ये मुमोहिथ
मुमोग्ध मुमोढ ष्णुह उद्गिरणे सुष्णोहिथ सुष्णोग्ध सुष्णोढ सुष्णुहिव ञिष्णिह प्रीतौ सिष्णेहिथ सिष्णेग्ध सिष्णेढ

ने स्मरयति असस्मरत् दृभये दरयति अददरत् नृनये नरयति अनीनरत् श्रापाके श्रपयति मा
रणतोषणनिशा मनेषु ज्ञा ज्ञपयति कंपने चलिः चलयति मदी हर्षदैन्ययोः मदयति ध्वन
शब्दे ध्वनयति जनीजृष्क्नसुरंजोऽमंताश्च जनयति जरयति क्नसु ह्वरणदीप्त्योः क्नसयति रंजो नेर्मृ
गरमणे नलोपः रजयति अरीरजत् अन्यत्र रञ्जयति वस्त्रं अररंजत् शमयति दमयति ज्वलह्वल
ह्मलनमाम् अनुपसर्गाद्वा ज्वलयति ज्वालयति ह्वल ह्मल चलने ह्वलयति ह्वालयति ह्मलयति
ह्मालयति नमयति नामयति ग्लास्नावनुवमां च ग्लपयति ग्लापयति स्नपयति स्नापयति
वमयति वामयति न कम्यमिचमां कामयते अमगतो आमयति चामयति शाम्यतिर्दर्शने मि
न निशामयति रूपं यमतिर्नैभोजनतोऽन्यत्र मित् आयामयति अन्यत्र भोजनयमयति
भोजयतीत्यर्थः स्खदिरवपरिभ्यां मित् अवस्खादयति परिस्खादयति ईर्ष्य ईर्ष्यार्थो ईर्ष्यी
ईर्ष्यते स्तृतीयो वा द्वितीयो हसएक स्वरो वा ईर्ष्यियत् अद्विः न स्वराद्व परः ईर्षियषत् द्वितीय
पक्षे सान्ते ईर्षिषिषयति ईर्ष्यिषिषयति ईर्षिष्यिषत् इति ण्यन्तप्रक्रिया॥ ॥ २ ॥ ॥इच्छा

चिञ्चयने चिकीषति

सि॰ चं॰
उ॰
६०

यामात्मनः सः धातोरात्मन इच्छायामर्थे सन्प्रत्ययो भवति द्विश्च भवितुमिच्छति बुभूषति बुभू
षांचकार अबुभूषीत् वः से उवर्णान्ताद्वर्णान्ताद्ग्रहगुहभ्यांच परस्य सस्य नेट् नानिट्से इट्
वर्जिते सप्रत्यये गुणो न भवति तितीर्षति सेदीर्घः अववधाने चिकीर्षति जिगीषति यः से पि
पक्षति पिपासति मुमूर्षति बुभूर्षति रुदविदमुषग्रहिस्वपिप्रछः सः कित् रुरुदिषति विवि
दिषति मुमुषिषति होढः षढोः कः से: आञ्जिब्रानां जिघ्रक्षति सघुक्षति हगृहदध्वप्रछिभ्यः स
स्येट् चिकरिषति जिगरिषति जिगलिषति दिदरिषति दिधरिषते पिप्रच्छिषति अजुमिच्छति जि
घत्सति हनिङोः सेदीर्घः जिघांसति इङः सेगम् सांनात्पूर्ववदात् अधिजिगांसते गमेः सस्ये
ड्नाति जिगमिषति इस्से अपिहाधारभलभशकपदपतमिमीमाङ् मेङां स्वरस्येस् अनिटि से
परे पूर्वस्य च लोपः दित्सति धित्सति रभराभस्ये स्कोराद्योश्च रबसे च पाफसानाम् रिप्सते उल्
भक्षा मो लिप्सते शिक्षति पित्सते पततनदरिद्राभ्यः सस्येड्डा पित्सति पिपतिषति मित्सति
मित्सते आप्नोतेरी आप्नोतेरपतर्ड्ः से पूर्वलोपश्च ईप्सति ऋधेरनाधो वा अर्धीरिच्छा बांबानायः

६०

त्रि॰ चं॰ पु॰ ५५

नेकथयति अस्य उअस्याच अत्रसोपिनोनादिकार्यं अचकथत् वरईप्सायाम् वरयति अववरत्
गणसंख्याने गणयति गणेः पूर्वस्य ईकारोऽपरे अजीगणत् अजगणत् स्तनगदद्देवशब्दे स्तनय
ति अतस्तनत् गदयति अजगदत् पतगतौ वाजितः पतयति पतति पतयांचकार अपतत् आपतीत्
वादन्तस्येति पातयति अपीपतत् चर संशये चरयति कलगतौ संख्याने च कलयति स्पृह ईप्सायाम्
स्पृहयति भामक्रोधे अबभामत् सूचपैशून्ये सूचयति सूत्रवेष्टने सूत्रयति मंत्रयति ऊनपरिहाणे
ऊनयति णिनिमित्तः स्वरादेशो द्वित्वे कर्तव्ये स्थानिवत् स्वरादेः परः औननत् अर्थ उपयाचने अर्थय
ते आर्तथत् संग्रामयुद्धे अससंग्रामत अंध दृष्ट्युपघाते आंदधत् अंक अंगपरिलक्षणे च आंच
त् ॥ ॥ इति चुरादयः ॥ ॥ १० ॥ ॥ धातोः प्रेरणे प्रयोजकव्यापारेऽर्थे धातोर्णिः प्रत्ययः भ
वंतं प्रेरयति भावयति भावयते भावयांबभूव अङ्सयोः पूर्वस्योकारस्येत्वं पवर्गयणजकारे अवर्ण
अद्परतः अबीभवत् मूङ् बंधने अमीमवत् अपीपवत् अरीरवत् अलीलवत् अजीजवत्
श्रुणोति द्रवति प्रवति सवति च्यवतीनामङ्सयोः पूर्वस्योकारस्येत्वं वा अवर्णपरे धातसंपरे

प ५५

सि॰ चं॰ उ॰ ५७

निमेषत् असस्रवत् असिस्रवत् असुस्रवत् अदिद्रवत् अदुद्रवत् नरिनः अशशासत् अशु
यत् ज्वलनवजिः णौ चोरयति अचूचुरत् हनोर्घत् हन्तेर्घदादेशः णौ वर्जिते ञ्णिति घातयति
अजीघतत् शदेरगतौ तो णौ शातयति अशीशतत् गतौ तु शादयति ण्लोलोपुकप्रकिरणः अर्प
यति दापयति अदीदपत् धापयति अदीधपत् स्थापयति तिष्ठतेरित्युपधाया इत् अतिष्ठिपत् पाते
र्लुक् पाशो छो सो ह्वेञ्व्येञ्वेञां युक् णौ पाययति पिबतेरङि पूर्वस्य कारउपधाया लोपश्च अपी
प्यत् शापयति अशीशपत् छापयति अचिच्छपत् सापयति असीसपत् ह्वाययति ह्वयतेः संप्रसा
रणमङ्सयोर्गुणभावश्च अजूहवत् अजुहावत् व्याययति अविव्ययत् वाययति अवीवयत् पाते
र्लुक् पालयति अपीपलत् प्रयोजकात्स्मये ञ्नो स्मयतेरात्वं भीस्मिभ्यांत्वं ताभ्यामात्मनेपदं प्रयोज
कादेव भयस्मयौ जटिलो विस्मापयते भियः स्वरस्य विवा तदभावे षुक् णौ हेतोरेव भयं मुंडो भा
पयते भीषयते रुहेर्गौर्ये वा रोपयति रोहयति अरूरुपत् अरुरुहत् कल्पयति अचीक्लृप
त् अचकल्पत् वर्तयति अवीवृतत् अववर्तत् जीवयति अजीजिवत् अजिजीवत् मील

निमेषणे मीलयति अमीमिलत् मार्जयति अमीमृजत् अममार्जत् इङ्क्रीजीनामात्वंणौ अध्या
ययति अध्यापियत् अङ्सपरेणोइङोगावा अध्यजीगपत् कापयति अचिक्रपत् जापयति ह्री
ह्रीरीक्नूयीक्ष्मायीनांजोपुक् जिह्रेतीति ह्रेपयति अजिह्रिपत् ब्रेपयति अविब्रिपत् रेपयति अरीर
पत् स्मारयति अनुस्मरत् स्पर्शयति अपस्पृत् अपुस्पृर्शत् यवयोर्वसे इकारेवलोपः क्नोपयति अ
चुक्नुपत् क्ष्मापयति अचिक्ष्मपत् दघेर्णौदीर्घः दूषयति स्फायोवोणौ स्फावयति अपिस्फवत् अड
उद्यमे आडयति आडिडत् अर्चपूजायाम् अर्चयति आर्चिचत् श्वोदिदत् उज्वयति औजिजत् स्था
पयति अतिष्ठिपत् रभिलभोःस्वरेतमनत्वग्लिहेः रम्भयति अररम्भत् लम्भयति अललम्भत् हापय
ति अजीहपत् स्मरणे स्मारयति असस्मरत् दारयति अददरत् वेष्टिचेष्ट्योः पूर्वस्यात्वंवा
इः अविवेष्टत् अववेष्टत् भ्राजदीपो अविभ्रजत् अबभ्राजत् भासदीप्तौ अविभसत्॥
अबभासत् भाष व्यक्तायांवा चि अविभषत् अबभाषत् कणरणभणशब्दे कणरणभणश्र
णलपहेठवेजवाणिलो विलोपीनांवाह्रस्वोःइः काणयति अचीकणत् अचकाणत् राण

भ्राजभासेत्यादीनां वाउपधाया ह्रस्वः ३

भ्राजभासेत्यादीनां ह्रस्वः २

सि॰ चं॰ उ॰ ५८

यति अरीरणत् अररारणत् भाणयति अबीभणत् अबभाणत् लोपयति अलूलुपत् अलुलो
पत् अलुलोपत् हेठ विबाधायाम् हेठयति अजीहिठत् अजिहेठत् ह्वापयति अजूहवत् अजुहा
वत् वण शब्दे वाणयति अवीवणत् अववाणत् लुड उपघाते लोडयति अजूहवत् अजुहावत्
अजुहावत् अलूलुडत् अलुलोडत् स्वापेः संप्रसारणमङ्सयोः असूषुपत् स्वयतेर्ण्यन्तस्य संप्र
सारणं वाङ्सयोः अशिश्वयत् अशश्वायत् जिघ्रतेरुपधाया ह्रस्वोऽङि अजिघ्रिपत् अजिघ्रपत्
सिध्यतेरैहलौकिकेऽर्थे स्वरस्यात्वं णौ अन्नं साधयति अन्नं सेधयति तपः प्रजने वीयतेरा
त्वं वा णौ वापयति वाययति चित्तविरागे दुषेर्वा दीर्घो णौ दूषयति दोषयति इणो णौ वा गमिः ग
मयति अजीगमत् आययति आयियत् मितां ह्रस्वः घट चेष्टायाम् घटादयो मितः घटयति गड
सेचने गडयति व्यथयति प्रथ प्रख्याने प्रथयति म्रस विस्तारे म्रसयति म्रद मर्दने म्रदयति कण
रण गतौ कणयति रणयति श्रण दाने श्रणयति स्खद स्खदने स्खदयति त्वरयति ज्वर रोगे ज्वर
यति नट नृत्तौ नटयति चक तृप्तौ चकयति लडि सौ लगयति ज्वल दीप्तौ प्रज्वलयति स्मृ ध्या ध्या

५८

३भपत्रलत

कृपारेफस्यलत्वं

सि॰चं॰ ६५

ते चलीक्लृप्यते वशेर्यङि न संप्रसारणम् वावश्यते श्वयतेर्वा शोशूयते शेश्वीयते सास्मर्यते कङ्शब्दे
यवते: पूर्वस्य नत्वं यङि कोकूयते कोतिकवत्योस्तु सांहितक्र शब्दे कङ्शब्दे नसचोकूयते वंचगतौ
वंचस्रंसध्वंसभ्रंसकसपतपदस्कंदां यङि यङ्लुकि च पूर्वस्य नीक् वनीवच्यते सनीस्रस्यते दनीध्व
स्यते चनीकस्यते पनीपत्यते पनीपद्यते चनीस्कद्यते कसोरिर्ये चेक्रीयते वेक्रीयते दादेश: अपिष्ठ
धामागेहाकपिबतिसोस्थामिकार: ङितिहसेऽनपि देदीयते देधीयते जेगीयते जेहीयते पेपीयते
सेषीयते घ्राध्मोरीयङि जेघ्रीयते देध्मीयते हनोहिंसायां घ्नी जेघ्नीयते जंघन्यते स्वपिस्यमिव्येञां

तेष्टीयते

यङि संप्रसारणम् सोषुप्यते सेसिम्यते वेवीयते वाय: श्री यङि वेश्रीयते जाजायते जंजन्यते श्री
ङोऽयङ् ये ङ्गिति शाशाय्यते [illegible] डंदोव्यते नावोक्यते इतियङ्नप्रक्रि
या: ॥ ॥ २ ॥ ॥ वान्यत्र ऊकत्रत्ययसंयोगं विना यङोवालुक यङ्लुकिसतिपित्त:स्तोवेद्
बोभवीति बोभोति बोभूत: बोभुवति यङ्लुगंतात्परं स्वाद्दिन्वादयोलुक बोभवांचकार गुणांना
धित्वानित्यत्वाद्वुक् अबोभवीत् अबोभोत् अबोभूतां अबोभुवु: पापचीति पापक्ति पापक्त: ॥

६५

ङेरितिस्त्रेणाग्नेत्रेत

-श्तिपाशपानुबंधेन निर्दिष्टं यद्गणेन
नस्तहमांवैन यंवैतानिन यङ् लु

लिलिखिषति लिलेखिषति सिस्निहिषति सिस्नेहिषति सिस्निक्षति राधो हिंसायामिस् सेस्वरस्य
दित्वलोपश्च स्वेदुनीरणो वित्सति अन्यत्र आरिरात्सति मचोऽकर्मकस्य गुणो वाश्च निटि से दित्व
लोपश्च मोक्षते मुमुक्षते वा वत्सः स्वयमेव अकर्मकेति किं मुमुक्षति वत्सं कृष्णः विवृत्सति आति
त विवर्तिषते निनर्तिषति निनृत्सति दृङ् दृज् अदंनात्सस्येड् तितरिषति तितरीषति तितीर्षति
विवरिषति विवरीषति वुवूर्षति ध्वृकौटिल्ये दुध्वूर्षति स्मिपूङ् रंज्वशिभ्यः सस्येड् सिस्मयिषते
पूङ्पवने पिपविषते अरिरिषति अंजिजिषति अशिशिषति उच्छी विवासे उचिच्छिषति अ
धिजिगापयिषति अध्यापयिषति शिश्रावयिषति शुश्रावयिषति जुद्रावयिषति पुस्फोरयिष
ति टुक्षुशब्दे चुक्षावयिषति यियावयिषति विभावयिषति पिपावयिषति लिलावयिषति
सस्रावयिषति सिस्रावयिषति सांनान्तोन स्वर्थेसांनान् तस्यादिव जुगुप्सिषति ॥ ॥ इतिस
न्प्रक्रियाः ॥ ॥ २ ॥ अतिशये हसादेर्यङ् क्रियाः एकस्वरात् सादेर्धातोरतिशयेऽर्थे पौनःपुन्ये
चयङ्प्रत्ययो धातो र्द्विर्वचनं यङि यङि यङ् लुकि च पूर्वस्य नामिनो गुणः सधातुः ङि लुतुत

द्विस्फुरेरेओवात्वं पुस्फारयिषति ४

सि० चं०
पु०
६२

दधरिषति

६२

यस्य

अतिशयेनपुनः पुनर्वाभवति बोभूयते बोभूयांचक्रे अबोभूयिष्ट बोभूज्यते अनयिचदृसात् हसा
डत्तस्यैलोपोभवन्मनपिपरे बोभूज्यांचक्रे मोमुद्यते लेलिख्यते जोहूयते आतः यङियङ्लुकिच पूर्व
स्यात्अाकारः पापच्यते पठव्यक्तायांवाचि पापठ्यते सिचोयङिनसस्यषः सेसिच्यते सूचिसूत्रिमूत्र
अघत्यर्थशूर्णोतिभ्योयङ् सोसूच्यते सूत्रवेष्टने सोसूत्र्यते मूत्रउत्सर्गे मोमूत्र्यते यकारपररेफस्यनदित्व
निषेधः अरार्यते अशाश्यते ऊर्णोनूयते गत्यर्थात्कौटिल्यएवयङ् कुटिलमटति अटाट्यते वाव्रज्यते
लुपसदचरजपदभदहदंशगृभ्योधात्वर्थगर्हायामेवयङ् गर्हितंलुंपति लोलुप्यते सासद्यते जम
जपांतुक् नमांतस्यजपदभदहदंशभजपसचरफलांच पूर्वस्यनुकयङ् यङ्लुकोः चरफलोपूर्वात्
परस्यात उत्यङ्लुकोः चञ्चूर्यते चञ्चूर्यते चञ्चुराञ्चक्रे पम्फुल्यते पंफुल्यते नगिन्यनेनानुस्वारो
लक्ष्यते सचपदांतवत् जंजप्यते गिरतेरफस्यलत्वंयङि जेगिल्यते नुक् यंयस्यते चंकम्यते चंखन्य
ते चंखायते तंतन्यते जंजभ्यते दंदह्यते दंदश्यते बंभज्यते पस्यबाधनग्रंथनयोः पंपस्यते रीगृट
डुपधस्यऋत्वतोधातोर्यङिपरेपूर्वस्यरीक् नरीनृत्यते वरीवृत्यते जरीगृह्यते वरीवृश्च्यते परीपृच्छ्य

ते